

A Csíki Székely Múzeum gyűjteményei

A Csíki Székely Múzeum gyüjteményei

A
Csíki Székely Múzeum
gyűjteményei

Csíkszereda, 2004

CSÍKI SZÉKELY MÚZEUM

530132 Csíkszereda, Vár tér 2.
Telefon: +40 266 311.727; 372.024
Fax: +40 266 311.727
e-mail: miko@csszm.ro; http://www.csszm.ro

A kiadvány megjelenését Csíkszereda Megyei Jogú Város
Önkormányzata és Polgármesteri Hivatala támogatta.

Szerzők:
Benedek Éva Mária
Botár István
Darvas Lóránt
Farkas Irén
Kelemen Sándor
Kovács Levente
Kökössi Rozália
Muckenhaupt Erzsébet
Nagy István
Szabó András
Szőcs János

Szerkesztette: Gyarmati Zsolt és Szatmári László
Fotó: Ádám Gyula, Nagy Gyöngyvér, Csiszér–Szokol András
Borítóterv: Sándor Levente
Kézirat-előkészítés: Jánosi Cecília
Nyomdai előkészítés, műszaki szerkesztés: Cserei Árpád
Nyomdai munkálatok: Tipographic Kft.
http://www.tipographic.ro

TISZTELT OLVASÓ!

Jelen kiadvánnyal régi adósságát rója le a patinás műemlék épületben helyet kapó Csíki Székely Múzeum. Intézményünk megalakulásának 70 éves évfordulójára napvilágot látott – és ugyancsak hiánypótló – már egy kiadvány, amely tekintélyes jegyzetapparátussal ellátott levéltári szemelvények alapján szemléltette a múzeum fejlődéstörténetének jellemzőbb mozzanatait. Ezúttal másfajta igénynek szeretnénk eleget tenni: olvasmányos, a múzeumi szaktevékenység egészét átfogó, ismeretterjesztő jellegű, gazdagon illusztrált kiadványt vehet kezébe a városlakó és az ide utazó érdeklődő egyaránt. Múzeumi ismertetőnk elsősorban gyűjteményeink egészére, valamint a muzeológusok, restaurátorok munkájára világít rá, ugyanakkor szándékunkban áll mielőbb – és folyamatosan – mellékletenként kiegészíteni a megtekinthető kiállításaink anyagáról készült leporellókkal, ismertetőkkel, katalógusokkal.

Meggyőződésem, hogy jelen kiadványunk révén (is) hozzájárulunk a csíki székelység kulturális örökségének megismertetéséhez, a régió idegenforgalmának fellendítéséhez.

GYARMATI ZSOLT
igazgató

7 A MIKÓ-VÁR

Csíkszereda legrégibb épülete a Mikó-várkastély, amely a köznyelvben várként honosodott meg. Építtetője, Hídvégi Mikó Ferenc 1611-től Csíkszék alkapitánya, ám kinevezését a csíki székelyek nem szívesen fogadták. Kifogásuk, amely inkább ürügynek tűnik, az volt, hogy az alkapitány nem rendelkezik helyben sem rezidenciával (lakással), sem jószággal, földdel. Az itteniek húzódozásának oka lehetett Mikó unitárius vallása, valamint nem csíki, „külföldi" származása. Az új fejedelem, Bethlen Gábor 1613-ban a fiatal és energikus Mikót Csíkszék főkapitányává nevezve ki, saját korábbi tisztségére érdemesítette. Fiatalkorától a fejedelem feltétlen híve, a középnemesség soraiból emelkedett fel a nagyságos urak közé. 1622-től tanácsúr, kincstárnok, majd udvarmester. Ifjúkorában írt krónikája éles szemű megfigyelőre vall. Bethlen Gábor legjártasabb diplomatái közé tartozott, emellett a XVII. század eleji erdélyi politikai élet kiemelkedő egyénisége volt.

A csíkszeredai Mikó-várat, amelyet akkor Mikó-újvárnak hívtak, 1623. április 26-án kezdte a főkapitány építtetni. Joggal feltételezhető, hogy az óolasz stílusú várkastély építésénél közreműködött az olasz Giacomo Resti, aki 1615–1634 között mint udvari építész Erdélyben dolgozott. A mintegy 75x70 m alapterületű, négyszögletes főúri kastély építését valószínűleg a XVII. század harmincas éveiben fejezték be. Stílusa alapján az épület leginkább a radnóti, az alvinci és a szárhegyi várkastélyokkal rokonítható.

Az első írásos dokumentum, mely igazolja a vár létezését, egy 1631-ből származó deliberátum. Mikó Ferenc örökösének korai halála után a vár hosszabb ideig Damokos Tamás

csíkszéki főkirálybíró kezében volt. 1661. október 21-én Ali temesvári pasa török és tatár csapatai betörtek Csíkba, a várat elfoglalták és felégették. Az eseményről Evlia Cselebi török krónikás számolt be, külön kiemelve a kastély korábbi szépségét. A romos állapotú épület helyreállítására évtizedekkel később, Stephan Steinville osztrák generális utasítására került sor (1714–1716), ezt a bejárati kapu fölött elhelyezett, kőbe vésett felirat is igazolja.

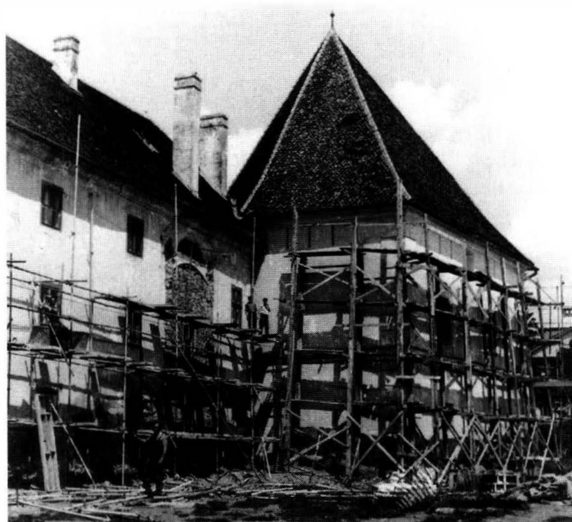
1735-ben Johann Conrad von Weiss osztrák mérnökkari ezredes elkészíti a várkastély alaprajzát, mely a vártörténet fontos dokumentuma. Az újjáépített vár köré négy új olaszbástyás külső védőövet terveztek, melynek maradványai ma is láthatók a déli oldalon. Az osztrákok a kastély délnyugati oldalához egy kis szögletes lőporraktárat építettek és a déli bástyát kápolnává alakították át. A kápolnamenynyezetet szerény, későbarokk stukkó díszíti, ablakainak gótikus formája későbbi átalakítás eredménye. A bástyák földszinti helyiségeit dongaboltozatok fedik, homlokfalaikon két-két ablaktengely található, főpárkányuk fölött pedig magas és keskeny, négyszögletes lőrések sorakoznak. Az így megerősített vár a Habsburg-birodalom keleti védelmi vonalában játszott szerepet. 1764-ig, a székely határőrség erőszakos megszervezéséig a császári csapatok laktanyája, ettől kezdve 1849-ig az első székely gyalogezred táborkarának székhelye.

Az 1848–49-es forradalom idején itt volt *Gál Sándor* hadiszállása. A szabadságharc alatt a várban kapott helyet a térparancsnokság, élén Tamás András alezredessel és helyettesével, Sándor László őrnaggyal, akik később a szabadságharc csíki vértanúi lettek.

1849. április 21-én Gál Sándor ezredes jelenlétében, nagyszámú résztvevővel, a Mikó-várban ünnepelték meg a magyar függetlenség kikiáltását.

A szabadságharc leverése után is katonai hatóságok birtokolták a várat. 1890-ben a kapubástya oldalához egy-egy épületszárnyat építettek, melyeket 1990-ben bontottak le. Az 1880-as években fokozatosan feltöltötték a vársáncot.

Rövid időközöket leszámítva – amikor különböző intézmények és hivatalok működtek a várban – a XX. század közepéig a katonaság folyamatosan használta a várat. 1970-ben, nagymértékű restaurálás után itt kapott helyet az 1930-ban alapított *Csíki Székely Múzeum.*

A vár restaurálása 1974-ben

A Dávid-féle ház

A csíki múzeum-ügy szándékáról és előzményeiről írott források tanúskodnak. Korábbi igényt kielégítve, 1876. január 9-én, Tivai Nagy Imre elnökletével megalakult a Csíki Székely Múzeum Egyesület, de intézményalapításra nem került sor. Egy névtelen szerző a Csíki Lapok 1898. évi 44. számában újra felvetette a megyei múzeum szükségességét. Panaszolta, hogy *„a megyei múzeumért eddig a kisujját sem mozdította senki, pedig kevés költséggel létre lehetne hozni azt"*. 1902-ben ugyancsak a Csíki Lapokban írt Herrmann Antal néprajztudós, egyetemi tanár a csíki múzeum létrehozásának fontosságáról, ám konkrét lépések nem történtek az ügyben.

Domokos Pál Péter tanár, Nagy Imre zsögödi festőművész és Vámszer Géza tanár gyakorlati irányításával, Gál Ferenc tanító és mások segédletével végre elkészült a hasonló nevet viselő egyesület által alapított Csíki Székely Múzeum első kiállítása Csíksomlyón. Tulajdonképpen a több mint 140 egyház- és képzőművészeti, valamint néprajzi tárgy kiállítása révén született meg az intézmény. Venczel József mutatott rá arra, hogy a csíksomlyói egyház- és székely népművészeti kiállítással nagy székely tervek nyernek pilléreket, köztük a Csíki Székely Múzeum is. Fokozatosan megindult a múzeumi tárgyak gyűjtése a Csíki Székely Múzeum javára. Törzslap beosztású első leltárkönyvébe, mely a csíkszeredai Vákár-nyomdában készült, 310 tételt jegyeztek be.

A Zakariás-féle ház

A múzeumalapítás kapcsán Domokos Pál Péter a következőt nyilatkozta: *„mindent, ami jellemző volt Csíkra, azokat megmutattam"*. Vámszer Géza a következőképpen emlékezik:

A MÚZEUM TÖRTÉNETE DIÓHÉJBAN

„E kiállításnak sajátos vonása volt, hogy a holt tárgyak mellett több esetben egy-egy hozzáértő ember bemutatta a készülő munka menetét is”.

1937-ben a Csíki Lapok még említi a székely múzeum gyűjteményét, mely akkor Somlyón volt, a későbbiekben a római katolikus gimnázium különböző termeiben és a padláson hányódott a gyűjtemény, ám a múzeumi tevékenység szünetelt. 1946-ban állott Kovács Dénes festőművész-rajztanár a *„múzsák önkéntes szolgálatába”*, és hozzákezdett a kallódó alapgyűjtemény újraleltározásához, az intézmény újraalapításához, majd hivatalos bejegyzéséhez.

A Csíkszeredai Múzeumot mint önálló intézményt 1950-ben hozták létre, örökölte a Csíki Székely Múzeum harmincas évekből meglévő anyagát és a katolikus gimnázium muzeális jellegű gyűjteményét. Az első évek fő feladata Kovács Dénes igazgató számára egy megfelelő székhely szerzése volt. 1954-ben a múzeum 17 helyiséget és 954 muzeális tár-

A várárok és az épület délről

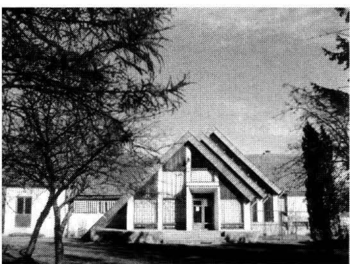
A kapubástya

gyat tudhatott magáénak. A gyűjtemény erőteljesen gyarapodott, az ötvenes évek második felében múzeumi évkönyveket is sikerült kiadni, miközben felső utasításra fel kellett vállalni az ideológiai szócső áldatlan szerepét is – „Harc a mezőgazdaság kollektivizálásáért, küzdelem a békéért". Nagy Géza igazgatósága alatt (1959–1963) a begyűjtött tárgyak szabályszerű nyilvántartásba kerültek. A korábban államosított ferences könyvtárat 1961-ben átadták a múzeumnak, amely ezáltal egy felbecsülhetetlen értékű szellemi termék birtokába jutott. 1963–1981 között János Pál vezette az intézményt, és ez a tizennyolc esztendő meghatározó korszakot jelentett a múzeum történetében.

Ekkor sikerült átköltözni a Mikó-várba és nagyszabású javító-restauráló munkálatokat végezni a műemlék-épületben (1969–1972).

A beleltározott értékek, valamint a muzeográfusok száma jelentősen gyarapodott, sikerült létrehozni Zsögödön a Nagy Imre Galériát (1972–1973). Ezt követően az intézmény irányítását Szőcs János vette át, aki sikerrel folytatta elődje munkáját (1981–1985). A mintegy 35 évnyi időszakban a múzeum munkatársai szívügyüknek tekintették a helyi tudományos, művészi és művelődési értékek felkutatását, megóvását és közkinccsé tételét.

A Nagy Imre Galéria

1985 októberétől, a Hargita Megyei Néptanács határozata értelmében a csíkszeredai, a gyergyószentmiklósi, a székelykeresztúri és a székelyudvarhelyi múzeum, valamint a gyergyószárhegyi gyűjtemény egyetlen szervezeti egységbe tagolódott be. Az így létrejött Hargita Megyei Múzeumi Komplexumban a korábbi városi rangú intézmények szekciókká

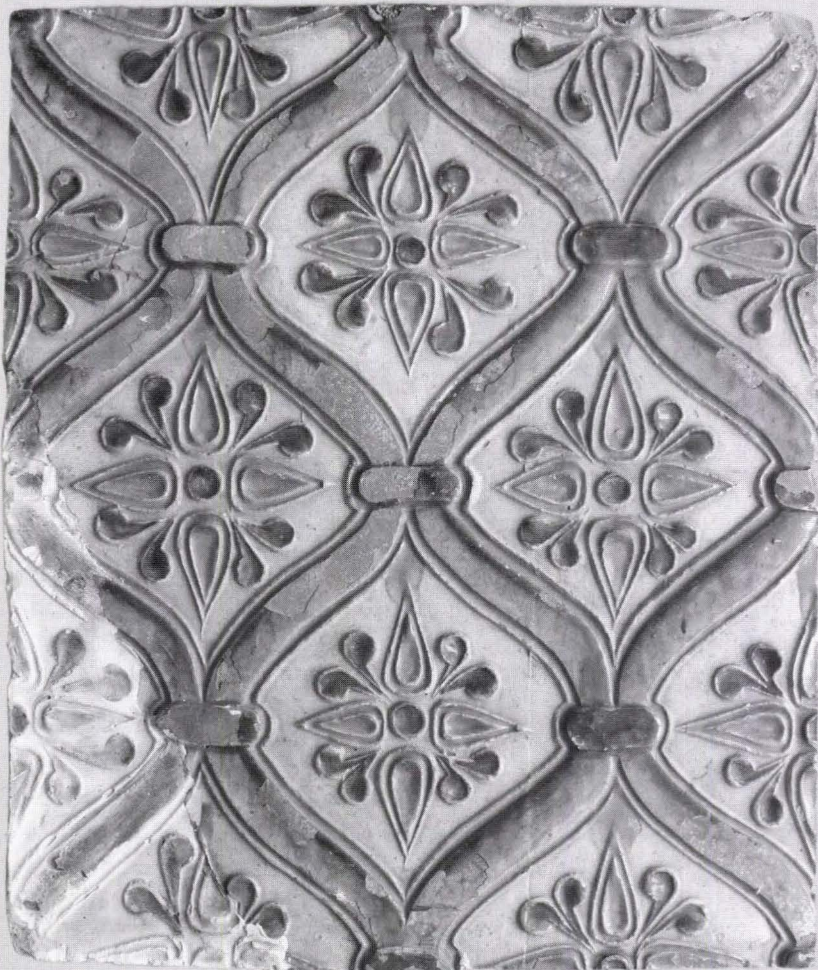
váltak, az igazgatók felelősökké. A központosítást, a takarékossági szempont mellett a kommunista kultúrpolitika hatékonyabb megvalósítása, az erőteljesebb ellenőrzés lehetősége motiválta.

A pártállam központi és helyi szervei folyamatosan erőltették a történelmi alapkiállítást, de a román nacionalizmus „fejlődésével" 1985-ig a múzeum nem tudott és nem is akart lépést tartani. Barabási László igazgatósága alatt (1985–1989) az erősödő diktatúra elvárásai fokozatosan kezdtek beteljesülni, a hatalom többé-kevésbé kifinomult eszközökkel igyekezett morális és szakmai szempontból egyaránt ellehetetleníteni a múzeumban dolgozók életét. A diktatúra utolsó hónapjaiban Şoiom Viorica vezette az intézményt.

1990 elején a munkaközösség Szabó Andrást választotta meg igazgatónak. A megváltozott feltételek mellett a múzeum új vezetősége mind a kutatómunka, mind pedig a közművelődés szervezése tekintetében teljes szabadságot biztosított a munkatársak számára. Az első szabadon megválasztott igazgató nagy érdeme, hogy jelentős mértékben hozzájárult a „megyei múzeumi komplexum" megszüntetéséhez, így az intézmény, Csíki Székely Múzeum néven, önálló jogi személyiséget kapott, és – a másik három kis múzeumhoz hasonlóan – a helyi önkormányzat kezelésébe került.

Bel- és külföldi szakmai kapcsolatok épültek ki, lendületet kapott a kutatók önálló tudományos tevékenysége, és mind a mai napig számos kiadvány, rendezvény, kiállítás kötődik a Csíki Székely Múzeum nevéhez.

2003 augusztusától Gyarmati Zsolt személyében új igazgatója van az intézménynek.

A múzeum gyűjteményei

A Csíki Székely Múzeum a vegyes gyűjteményű múzeumok közé tartozik. 88 315 régészeti, történelmi, tudomány- és technikatörténeti, ékszer, fegyver és numizmatikai, 61 556 diapozitív, fotó és fotónegatív, 8655 néprajzi, 7725 képző- és díszítőművészeti, 7567 régikönyv és levéltári, 6271 hagyatéki, 4984 természetrajzi, 21 népi építészeti tétel található gyűjteményeiben.

Régészeti–történelmi gyűjtemény

A régészeti tárgyak gyűjtése Csíkban a somlyói római katolikus gimnáziumban vette kezdetét bizonyíthatóan a XIX. században, de talán már a XVIII. század során. A több mint 90 000 tárgy nagyobb hányada agyagedény és egyéb tárgytöredék. Általánosságban elmondható, hogy a Csíki-medence régészetileg az egyik legkevésbé kutatott, ismert terület. Kevés és hiányos kutatás folyt, nincsenek dokumentációk. Homály fedi a legtöbb korszak települési viszonyait, nem ismerjük a temetőket, erődítéseket.

Az időrendet követve, néhány jellemző tárgyat mutatunk be.

Paleolitikum. A kőből készült univerzális használatú szakóca, a csíkszeredai fürdő feletti Cser-patakból került elő. A moustieri típusú kőeszköz kora mintegy 50 000 év.

Neolitikum. Az előzőnél jóval gazdagabb leletanyag jelentős része Csíkszentgyörgyről és Csíkkozmásról származik. 55 csonttárgy, 99 kőeszköz, háló, orsó és szövőszéknehezék érdemel figyelmet. Az idolok, agyagból készült ember- és állatszobrocskák, töredékek, az újkőkor emberének hiedelemvilágáról, művésze-

téről szolgálnak információval. Több mint 30 neolitikumbeli idol gazdagítja a részleg anyagát.

Az *újkőkorszak* és a *bronzkorszak* közötti átmeneti szakaszból való az a zsugorított temetkezést alkalmazó, a zsinegdíszes vagy a gömb alakú amforák kultúrköréhez tartozó sír, amelyet 1998-ban Csíkszentmártonban fedeztek fel. Kr. e. kb. 2000 körüli évekből származik.

A legalaposabban feltárt *bronzkori* lelőhely a csíkszentléleki Kőhegy, a telephelyen használt eszközkészlet: kővésők, kőbalták, egyéb kőtárgyak nagy számban kerültek elő. A kutatott helyről néhány agyagszobor-töredék is kikerült. A bronzkor elejéről datálódó kultúrkört feltárói zsögödi kultúrának nevezték el. A kutatók az ásatások idején jó néhány agyagból készült öntőmintát hoztak felszínre, ami azt jelenti, hogy a régi kor emberei ott, akkor bronztárgyak gyártásával, öntésével is foglalkoztak. Más helyekről több bronzból készült balta, sarló, lándzsahegy került elő.

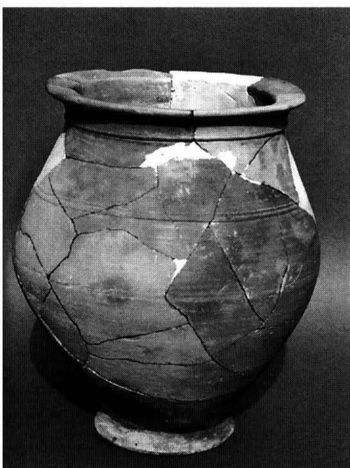
A *vaskor* kutatásának kiemelt szerep jutott az elmúlt évtizedekben folytatott régészeti feltárások során. Csíkszentmihályon, Csíkszentsimonban számos nyomát találjuk a primitív vaskohászatnak. Az 500 objektumot meghaladó leletanyagból egy füles vasbaltát említünk meg, mely a legkorábbi ismert vaseszköz Csíkban. A késő vaskor értékes eszköze – egy szép kivitelezésű ekevas – csíkszentsimoni lelet. Az őrlőkövek a helyi gabonatermesztésre utalnak. Az agyagedények és díszített edénytöredékek nagyrészt Delnéről, Jenőfalváról, Rákosról, Zsögödből, Szentkirályról, Szentimréről, Szentmártonból és Szentsimonból kerültek a gyűjteménybe. Az 1953-ban Csíkszentkirályon talált késő vaskori neveze-

tes ezüstkincsnek – ezüstkupák, ezüst karperecek és ezüstfibula (18 tárgy) – csupán a másolata van múzeumunkban. 1972-ben értesítették az intézményt, hogy a kincs a bukaresti Nemzeti Múzeum gyűjteményébe került át.

A római kor. Mai ismereteink szerint Dácia provincia területe ugyan nem terjedt ki a Csíki-medencére, de ennek közvetlen szomszédságában feküdt. Az oltszemi castrum és a homoródfürdői őrtornyok jelzik a limes két Csíkhoz legközelebb eső pontját. A birodalom nem tűrte meg határai mentén a „barbár" településeket, ezért vagy foederati (szövetséges) viszonyt alakított ki az ottlakókkal, vagy pacifikálta ezen részeket. Így válik érthetővé, miért szakadt meg a szélesen elterjedt késő vaskori, dák települési folytonosság területünkön. A gyűjteményben található kevéske (27 darab) korabeli tárgy kereskedelem vagy zsákmány eredménye lehet, melyek nagy valószínűséggel a provincia létrejötte előtti (Kr. u. 106) vagy a felhagyását követő (Kr. u. 273) időben kerülhettek területünkre.

A csíkszentkirályi dák ezüstkincs

Gót edény (IV. század) Csíkszentimre

A népvándorlás kora. A III–IX. század leletei csekély számban ismeretesek. Ennek egyrészt az az oka, hogy az 1989 előtti korszakban nem tartozott a hivatalosságok által kedvelt témák közé, emiatt csak felületesen ismerjük a kor települési viszonyait. Másrészt, úgy tűnik, a vándornépek ismétlődő támadásai következtében a Csíki-medence részben elnéptelenedett, beerdősödött. Ennek ellenére igazolható a *gótok* megtelepedése (pl. Jenőfalván, Szentsimonban talált ép edények, valószínűleg temetkezés mellékletei), a *hunok* betörése (a gyergyótekerőpataki kincset éppen ekkor rejtik el, és nem találják meg újra), a *szlávok* (és talán az *avarok*?) megjelenése is (ld. Delne, Taploca helynevek, illetve több lelőhely). Reményeink szerint a közeljövőben sikerül a kutatástörténeti hiányosságokból fakadó ismereteket, a népvándorlás kori leletek, a lelőhelyek számát növelni. A lehetőségeket jól jelzi, hogy a szentsimoni leletanyagban (Szőcs János 1981-es ásatását Botár István dolgozta fel) olyan vasművesség nyomait lehetett megfogni, melynek csak avar környezetben vannak (egyelőre) párhuzamai.

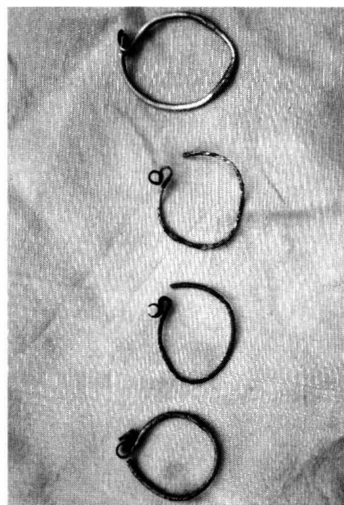
Honfoglalás- és az Árpád-kor. A szakirodalomban ma is vita folyik arról, hogy Erdély a honfoglalók egyik eredeti útvonala, vagy csak későbben, nyugat felől megszállt terület volt-e. Sajnos a csíki leletek erre egyelőre nem adhatnak választ, a korszakba sorolható néhány lelet (lószerszám részei Csíkszentgyörgyről, Zsögödből) nem hiteles ásatásból származik és egy részük elkallódott. Az 50-es, 60-as évek terepbejárásai során begyűjtött leletanyag feldolgozása során azonban több olyan lelet is előkerült, melyek a magyarság X–XI. századi

megtelepedését jelzik. Nem tartható tehát az a nézet, mely szerint a Csíki-medencét csak a XIII. században foglalta volna el a székelység. A korszak monografikus feldolgozása folyamatban van, ehhez igazodnak a Csíki Székely Múzeum utóbbi években végzett ásatásai is.

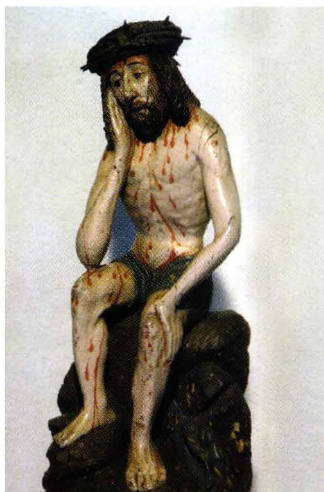
Késő középkor–kora újkor. Az elmúlt rendszer kultúrpolitikája által szintén mellőzött periódus. A korszak régészeti kutatása is nagyon hiányos, mégis három korábbi intézményvezető (Kovács Dénes, János Pál, Szőcs János) fáradhatatlan gyűjtő- és kutatómunkája révén több mint ötszáz, e korszakra jellemző tárgy került múzeumunk régészeti gyűjteményébe. A legértékesebb részt azok az objektumok képezik, amelyek szisztematikus ásatások során kerültek múzeumunkba. Ilyenek a czibrefalvi ásatás anyaga, továbbá a csíkszentkirályi Andrássy-kúria telkéről, a csíkszentsimoni Kőház-kertből, a csíkszeredai Mikó-várból, valamint a csíkszenttamási Abaffi-kúria környékéről származó tárgyak. Az említett leletanyag nagyobb csoportja az agyagedények és a csempék (kb. 400). Bár az utóbbiak jórészt töredékesek, mégis fontosak, ugyanis olyan leletekről van szó, amelyek magukon viselik a korszak művészetének jellemvonásait (nemesi, kisnemesi életmód).

A helyi népművészet nyomait szemléltetik azok a csempék és csempetöredékek, amelyek Csíkszentgyörgy, Csíkszentimre, Csíkszentkirály, Csíkszentmihály, Csíkpálfalva, Csíksomlyó, Csíkszentsimon, valamint Csíkszereda területéről kerültek elő.

Érdekes színfoltjai gyűjteményünknek azok a fémtárgyak, amelyek az 1980–1984 közötti ásatások (Csíkszentmihály, Czibrefalva) lelet-

S-végű hajkarikák (XII. század) Csíksomlyói plébániatemplom

*„Búsuló" Krisztus.
Faszobor (XVI. század)*

anyagához tartoznak: golyóöntők, sarkantyú, tűzvasak vagy másként tűzcsiholók, kések, doromb vagy más célra készült vastárgyak.

Hozzá kell tennünk azonban, hogy az e korszakra jellemző tárgyak nagyobb hányada terepbejárásokból, mentő-, illetve őskori ásatások során kerültek gyűjteményünkbe, és sok esetben megfelelő dokumentáció és rétegösszefüggések nélkül vannak beleltározva, így gyakorlatilag egy feldolgozhatatlan anyag roskad raktárunkban.

*Lovagalakos
kályhacsempe
(1515)
Csíkszentkirály*

2000 őszétől fiatal régészek kerültek új munkatársként intézményünkhöz, akik több szisztematikus és mentőásatást végeztek, illetve folyamatban lévő ásatást hajtanak végre.

A csíkszenttamási Csonka-torony. Első ízben sikerült régészetileg igazolni, hogy a gótikus templomok az Árpád-kori egyházak alapjain, azok átépítésével jöttek létre. A munka során közel 100 sírt tártunk fel, értékes faragványok, valamint egy kitűnő minőségű alakos freskó töredékei kerültek elő.

A csíkszenttamási Csonka-torony (XIII–XV. század)

A csíksomlyói Szent Péter és Pál-plébániatemplom (Csobotfalva). Az elbontott középkori templomnak eddig négy építési periódusát fedeztük fel. Ezek egyike már a XII. század folyamán állhatott, erre az egyik temetkezés mellékletei (négy darab ún. S-végű hajkarika) utalnak. Ennek jelentőségét az adja, hogy immár konkrét leletek alapján is felvethető az a korábbi feltevés, miszerint az egyházi és a világi szervezet, vármegye már a XII. században kialakult a Csíki-medence területén. 2003-ban indult el a középkori egyházi faragványok monografikus igényű feldolgozása. Az eddigi munka során több, korábban ismeretlen faragványt és építési periódust dokumentáltunk.

Levéltári források alapján feltételezhető, hogy a mai templom alatt helyezkedik el a Csíki-medence egyik legrangosabb egyházi épülete, melynek Árpád-kori eredetét különböző írott kútfők és faragványok is valószínűsítik. A régészeti ásatás 2002. október és 2003. május között történt a mai templom északnyugati részében és a Jézus Kínszenvedése-kápolnában.

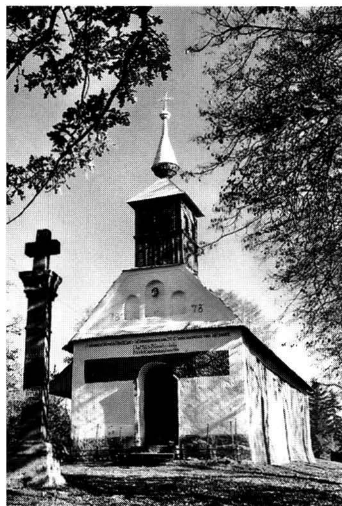
A hajófal alatt két régebbi alapfal részlete is előkerült, tehát a XV. századi gótikus átépítés előtt három korábbi építési periódussal kell szá-

molni. Az alapfalak mellett egy XII. századi temetkezés került elő, amely arra utal, hogy a XII. században már állt templom a mai épület helyén. Ez kiemelkedő jelentőséggel bír, ugyanis jelzi, hogy Csík a XII. században már egyházi és világi szempontból is szervezett terület volt a Magyar Királyság keleti határvidékén.

A régészeti feltárás végre kézzelfogható adatokat szolgáltatott Csík és egész Erdély Árpád-kori történetéhez. Több kérdést azonban még nem tudunk megválaszolni, ugyanis a középkori templomnak egyelőre kis részét sikerült feltárni. Nem tudjuk, hogy pontosan mikor és kik építették az első templomot Csíksomlyón, miért, mikor és hogyan építették át a legelső egyházat, illetve milyen a különböző templomok pontos alaprajza és mérete.

A csíksomlyói Salvator és Passió kápolnák. A Kissomlyó-hegye az előkerült bronzkori kerámiatöredékek tanúsága szerint már lakott volt a bronzkorszak folyamán is, lakói a közeli Csíkpálfalva „Várdombján” előkerült többrétegű településről elnevezett Csomortán-kultúra hordozói voltak.

Salvator-kápolna (XIV. század?)

A Salvator-kápolna alaprajzi elrendezéséből ítélve, XIV. századi is lehet, ezt alátámasztják az újabban előkerült XIV–XV. századi falképek is. A feltárás során világossá vált a kisebb méretűre szűkült hajó és szentély méreteiben harmonikusabb összhangja. A XVII. századig temetkezési helyül is használták a kápolnát, illetve környezetét.

A temetkezések alapján megállapíthatjuk, hogy 1678-ban már állt a Passió-kápolna is.

A gyergyószárhegyi Lázár-kastély. A reneszánsz építmény udvarán, 1999 augusztusában megindult ásatások célja a várkastély falai által

A gyergyószárhegyi Lázár-kastély kapubástyája

közrezárt udvar északkeleti részének feltárása volt, tisztázni a középkor folyamán itt állt épületrészek építési fázisait, korát és kiterjedését. Az 1990-ig romosan, tető nélkül álló és téves forrásértelmezés folytán „Asszonyok háza" nevet viselő épület falainak kutatása világossá tette: több korábbi építkezési szakasz is létezett és újkori kiterjedése is nagyobb volt a jelenleginél. Egy kolozsvári régész- és művészettörténészcsoporttal közösen végzett kutatás elsődleges feladata az Asszonyok háza tervbe vett műemléki helyreállításának alapot nyújtó, illetve annak előfeltételeit biztosító feltárás volt. A feltárások során XIII-XIV., illetve XIV-XV. századi boronafalas házak, egy XVI. századi épületegyüttes és számos tárgyi lelet került napvilágra: pénzérmék, sarkantyú, kések, vámpecsétek, különböző korszakból származó agyagedények, kályhacsempék és csempetöredékek.

A Mikó-vár. A 2003 októberében elkezdett ásatások célja az épület keleti szárnyának földszin-

XVII. századi kút. Mikó-vár, földszinti terem

ti részén elhelyezkedő három terem műemléki helyreállítását megelőző feltárás. Kutatásaink során szeretnénk tisztázni a XVII. századi, illetve az esetlegesen ezt megelőző épületegyüttes kiterjedését, valamint próbáljuk feltárni a XVIII. század közepéig használatban lévő kutat.

Homoródalmás. Az 1980-as évek közepétől elkezdett ásatás folytatása a Kolozsvári Régészet- és Művészettörténeti Intézet, a Csíki Székely Múzeum és a Keleti-Kárpátok Múzeum régészeinek közös programja. A feltárás célja a Pipások-dombján levő késő vaskori és bronzkori település feltárása, valamint a Kőmezőn levő Tatár-kápolna és egy feltételezett középkori település megtalálása.

A csíkszeredai Czáka-domb. 2003 tavaszán mentőásatásokat végeztünk a Czáka-domb közelében, célunk a régészeti objektumok feltárása a terület beépítése előtt. A Czáka-dombon már az 1960-as évektől nyilvántartott bronzkori település helyezkedik el.

Régészeti feltárás. Csobotfalvi plébániatemplom

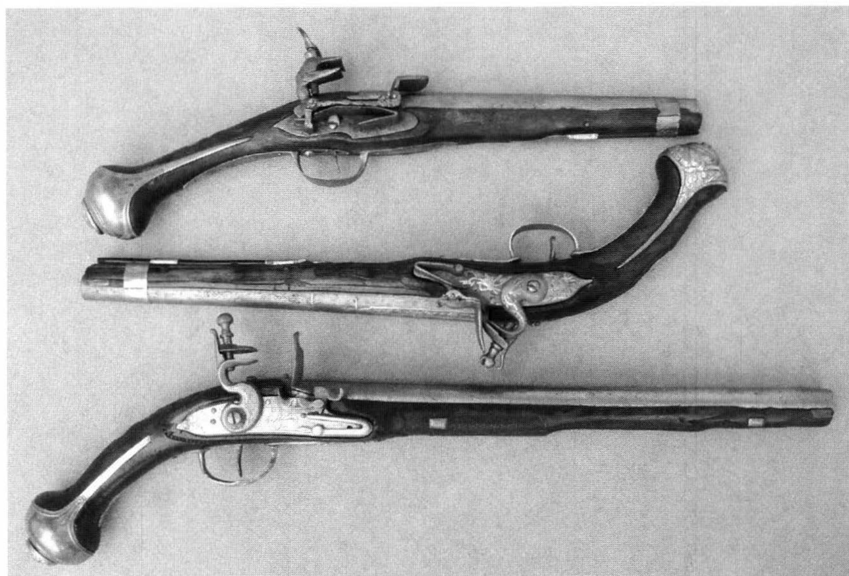

TÖRTÉNETI GYŰJTEMÉNY

A régészeti anyagon kívül mintegy 500 tárgy tartozik *történeti* gyűjteményünkhöz: 228 fotó, 92 írott, nyomtatott dokumentum, a többi fém-, kő-, agyag- és textiltárgy. Értékesebb-érdekesebb darabjaink:

- a gyimesközéploki, kápolnapataki kereszt-fa oszlopa, amelyet az 1908-as sortűz áldozatai emlékére faragtak, állítottak;
- fotók: a csíkszeredai Római Katolikus Főgimnázium 300. évfordulóján, 1926-ban öregdiákokról készült felvétel, a Hellwig Vilmos-féle művelődéstörténeti album a két világháború közti Csíkszereda művészeti mozgalmairól (színjátszás, énekkar) őrzött meg fényképeket;
- Adler Miklós doktor auschwitzi haláltáborbeli csíkos köpenye, rabruhája Hellwig Auguszta adománya;
- az 1941–1943-as észak-erdélyi kommunista perek vádiratai;
- fegyverek: jatagánok, szablyák, puskák, tőrök a XVIII–XIX. századból (127 db).

Balkáni pisztolyok (XVIII–XIX. század)

Az *ékszerek* kategóriájába tartozó mintegy 50 tárgy, tárgyegyüttes fele bross, a többi ezüst- vagy más fémkarkötő, ékszertartó doboz, ezüst tubák- és hamutartó, továbbá ezüstpohár, medalion, ezüstből készült levéldísz, ezüstfüzér, ezüstgomb, rózsafüzér és egyéb műalkotás. Kiemeljük közülük az ékszertartó szelencét, a vélhetően XVII. századra datálható sérült erdélyi karkötőt, valamint az 1849-es magyar ezüst pénzérmékből alkotott karkötőt.

A *numizmatikai gyűjteményünk* (2201 db) mintegy negyede papírpénz, bankjegy, közel 400 darab pedig ezüstérme (az ókortól a dualizmus koráig). A gyűjtemény többi részét rézből, bronzból vagy egyéb ötvözetből, esetleg alumíniumból vert érme és pecsétnyomó alkotja.

Kora újkori vértezet (másolat)

RÉGIKÖNYV-GYŰJTEMÉNY

Két csíki könyvesház – a Csíksomlyói Ferences Rendház és a Csíkszeredai (volt csíksomlyói) Római Katolikus Főgimnázium könyvtárának régi állománya képezi az európai jelentőségű gyűjtemény törzsanyagát. Ehhez került utóbb vásárlás, gyűjtés vagy adomány útján még jó néhány kézirat, nyomtatvány, valamint folyóirat. Ugyancsak ide tartozik a levéltári állomány, az ún. töredékgyűjtemény és a csíksomlyói ferences könyvkötő műhely szerszámkészlete.

A csíksomlyói kolostor könyvtára, amelynek története a XV. századra vezethető vissza, Erdély egyik legértékesebb és leggazdagabb középkori egyházi gyűjteménye. A könyvtár nem állománya nagyságát tekintve vagy korai alapítása révén érdemel figyelmet, hiszen köteteinek számával elmarad a nevesebb erdélyi könyvtárak mögött. Különleges művelődéstörténeti értéke abból adódik, hogy míg a legtöbb középkori alapítású könyvtárunk régi állománya az évszázadok során erősen megcsappant, szétesett vagy megsemmisült, addig a csíksomlyói könyvtár, saját régi állományán kívül, több megszűnt magyarországi és erdélyi rendház (domonkos, ferences, karthauzi, pálos) középkori eredetű köteteit is megszerezte és megőrizte.

A könyvtár anyagának segítségével tehát a korábbi idők erdélyi könyvkultúrájába is betekintést nyerhetünk. Ugyanakkor ez az egyetlen középkori erdélyi katolikus egyházi könyvtár, amely túlélte a reformáció korát. Értékét növeli az a tény is, hogy ez az ősi könyvesház – a XVII. században létesített mikházival és szárhegyivel együtt – a protestáns fejedelemség idején valóságos menedékhelye lett mind az er-

délyi, mind pedig a moldvai katolikusok könyvörökségének. Az a tény pedig, hogy a somlyói könyvtárba több székelyföldi világi és egyházi személy könyvei is beleolvadtak, a székelyföldi értelmiség XVI–XVIII. századi műveltségi szintjének érzékeltetésére is módot nyújt a történetkutatás számára. Ez a középkori eredetű könyvtár a Székelyföld, még pontosabban Csíkszék könyvkultúrájának, művelődéstörténetének a legrégibb és legsajátosabb könyvtári műemléke. Az állomány összetétele azt tükrözi, hogy a csíksomlyói könyvtárat gyakorlati céllal hozták létre, és hogy elsősorban a lelkipásztori munka szempontjai szerint rendezték annak idején. Az összegyűjtött könyvek a katolikus székelység és a moldvai csángó-magyarok között szolgáló csíksomlyói ferenceseket segítették missziós tevékenységükben.

A művek a teológiai érdeklődést tükrözik, és ezek előterében is a pasztoráció, a hívek lelki gondozása áll. A könyvek legnagyobb része latin nyelvű, tartalmi szempontból pedig túlsúlyban vannak a kazuisztikus művek, a prédikációs kötetek, az ókori keresztény szerzők és az egyházatyák munkái, az egyházjogi irodalom termékei, a szentek vagy a szent atyák éle-

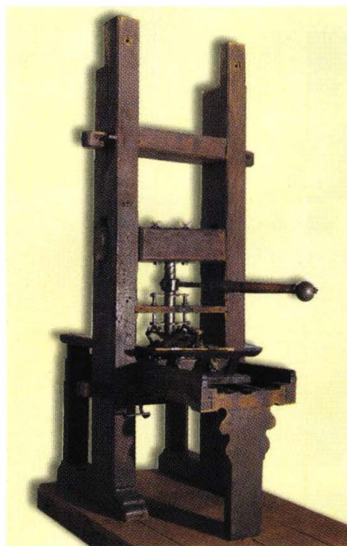

A csíksomlyói ferences kolostor és kegytemplom

tével foglalkozó művek, bibliák, bibliamagyarázatok, konkordanciák, breviáriumok, missálék, antifonálék stb. A világi irodalmat a történeti, orvosi, csillagászati, orvosbotanikai és jogi könyvek, valamint a latin, magyar és német nyelvű tankönyvek képviselik.

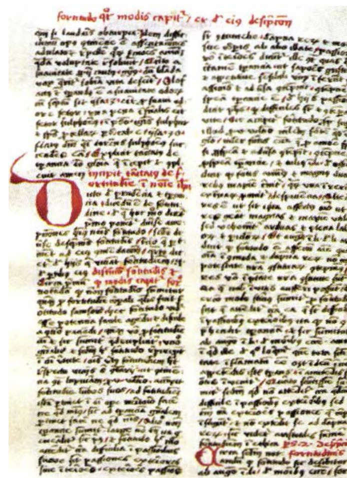
Az iskola könyvtára az egykori csíksomlyói, illetve csíkszeredai gimnázium több évszázados gyűjteménye. A ferences kolostor mellett működő iskola története valószínűleg a XV. századra vezethető vissza. A XVI. század második felében már középfokú oktatás folyt Somlyón. Könyveiről a legkorábbi feljegyzés 1630-ból való, de már korábban is kellett lennie egy, az oktatás szolgálatában álló tékának. Ez a kis gyűjtemény minden bizonnyal beleolvadt a kolostor könyvtárába. Ugyancsak oda került az 1727-ben alapított és a legjobb tanulókat befogadó Csíksomlyói Mária Társulat könyvtára is. Az iskolai könyvtár először adományok, később vásárlások révén gyarapodott. Természetszerűleg főleg az oktatáshoz, neveléshez szükséges könyveket szerezték be, így ezek nagy része, a tanítás rendjéhez igazodva, latin nyelvű, kisebb része magyar, német és görög nyelvű. A könyvek összetétele arról is tanúskodik, milyen szellemi táplálékot nyújtott diákjainak és tanárainak ez az iskola.

Óriási értéket képviselnek a múzeumi gyűjteményben a kéziratok, az ősnyomtatványok, a XVI–XVII. századi könyvritkaságok (unikumok, editio princeps-ek), az 1800 előtti külföldi, erdélyi és magyarországi nyomtatványok, továbbá a művészi könyvkötések, a könyvekben olvasható posszesszori vagy más jellegű bejegyzések.

A XVIII. században felújított csíksomlyói kézisajtó (a Kolozsvári Történeti Múzeum gyűjteménye)

Tractatus Virtutum (1467)

Összesen 284 XV–XX. századi pergamen- és papírkéziratot őrzünk. Könyvtárunk legrégebbi kéziratos könyve a *Tractatus Virtutum* című. Skolasztikus értekezéseket tartalmaz, 1467-ben másolták valamelyik moldvai katolikus kolostorban. A terjedelmes latin nyelvű papírkódexet a XV. században Ferenc moldvabányai vikárius használta, majd a kiliai ferences kolostorban is olvasták. A XVI. századból két kéziratunk van. Az egyik egy ferences antifonálét tartalmazó pergamenkódex, melyet szép, kézzel festett monokróm és polikróm kezdőbetűk díszítenek. A kódex Marcus Bandinus moldvai apostoli adminisztrátor könyvtárához tartozott, ugyanis a csíksomlyói könyvkötő műhelyben készült vaknyomású díszítésű, XVII. századi fatáblás bőrkötésén az érsek címere látható. Ez egyben a legrégebbi eddig ismert Csíksomlyón készült és díszített könyvtábla.

A másik kézirat több székelyföldi vonatkozású oklevél és orvosi recept XVI. századi másolata. Kézirattárunk tartalmazza Kájoni János (1629/1630 k.–1687) ferences tudós atya nemzetközileg is ismert zenei műveit *(Sacri Concentus, Organo-Missale, Kájoni Kódex),* imádságos könyvét *(Hortulus Devotionis),* kalendáriumát és orgonafeliratát.

További XVII–XIX. századi kéziratok helytörténetünk felbecsülhetetlen értékű forrásai. Így a kászoni, csíki, gyergyói parancsolatkönyvek, valamint a csíki, gyergyói, kászoni, udvarhelyi és háromszéki vizitációs jegyzőkönyvek vagy a csíkjenőfalvi falujegyzőkönyvek által bepillantást nyerhetünk az egykori Csíkszék társadalmi, gazdasági életébe, tanulmányozhatjuk a rendtartó székely falu törvényeit.

A vidék gazdasági életének értékes forrásai még Csíkkarcfalva vásártartási engedélye 1840-ből és a csíkszeredai csizmadiacéh jegyzőkönyvei, 1854–1874 évi adatokkal. További XVIII–XIX. századi kéziratok számos jelentős hely-, művészet- és művelődéstörténeti adalékot is tartalmaznak a kutatás számára. Ide sorolhatók a XVIII. századi ferences kolostor összeírásai, a híres könyvtár legrégebbről fennmaradt leltárai (1727, 1734), a Nagyboldogasszony-szobor és a Szent Antal-kápolna albumai. Az 1676-ban alapított csíksomlyói nyomda és könyvkötő műhely XVIII–XIX. századi bevételi–kiadási naplói értékes könyv-, nyomda- és kötéstörténeti adatokat tartogatnak, amelyek által részben rekonstruálhatjuk a műhely belső tevékenységét. A *Liber Typographiae-kba* a csíksomlyói ferencesek bejegyezték – gyakran cím szerint is – az eladott vagy bekötött könyvek, a nyomtatáshoz, a könyvkötéshez vásárolt papír és bőr árát, valamint az utóbbiak beszerzési helyét és idejét.

A Kájoni Kódex (1634–1671) egyik lapja

Antiphonarium ordinis fratrum minorum (XVI. század eleje)

A csíksomlyói gimnázium virágkorát az 1720–1784-es években élte. Ebben az időszakban játszották a diákok a híres csíksomlyói misztériumdrámákat, amelyeket évente új formába öntve, a tanárok szerkesztettek magyar és latin nyelven és a diákok vittek színpadra. Ez jelentette Székelyföldön a színjátszás kezdeteit. Az első adat a somlyói színjátszásról 1721-ből származik, de valószínű, hogy korábban is tartottak már előadásokat. A csíksomlyói színjátszás emelte a gimnáziumi oktatás színvonalát, továbbá kulturális feladatokat is ellátó, missziós jellegű volt. Feladatai közé tartozott még a diákok és a közönség valláserkölcsi nevelése is. Az előadások többségét nagypénteken és pünkösd szombatján rendezték, a búcsúra érkező több ezer néző előtt. Az iskoladrámák gazdag kéziratos repertoárja továbbra is a somlyói Ferences Rendházban kutatható, közülük csak néhány XVIII. századi színdarab maradt meg gyűjteményünkben.

Lukács Mihály (1678–1730) csíki esperes, kozmási plébános adományából Csíksomlyón bentlakás létesült (1725). Több csíki gyermek számára vált lehetővé így a továbbtanulás. Múzeumunk őrzi az adakozó esperesnek erre az alkalomra két példányban készült *Albumát* (1726), valamint a Szent Mihály arkangyal patrocíniuma alatt működő szeminárium XVIII. századi törzskönyveit.

ŐSNYOMTATVÁNYOK

A könyvnyomtatás első ötven évében, 1500. december 31-ig megjelent műveket nevezzük ősnyomtatványnak, latinul incunabulumnak. Johannes Gutenberg találmánya, a betűöntéssel

előállított szétszedhető betűkészlet és a segítségével szedett és nyomtatott szöveg hatalmas változást eredményezett a könyvkultúrában, mind formai, mind tartalmi vonatkozásban. Sorra alakultak Európa-szerte a nyomdák, s megrendelőik között előkelő helyet foglalt el az egyház, hiszen misekönyvekre, breviáriumokra, bibliákra állandóan szükség volt. Tematikailag is bővült a kiadványok köre, a humanisták hamar felismerték az új technika kínálta lehetőséget. Sorra jelentek meg a klasszikus görög-római szerzők munkái, megindult a kéziratok rendszeres kutatása a kolostorok könyvtáraiban, s egyre nagyobb igény mutatkozott egyes szerzők műveinek összkiadására, a szövegkritikai kutatásokra. A XV. század második felének termékeit világszerte megkülönböztetett megbecsüléssel tartják nyilván. A múzeum tulajdonában lévő csaknem 120 ősnyomtatvány a csíksomlyói ferencesek könyvtárából származik, és intézményünket az ország rangos ősnyomtatvány-gyűjteményei közé emelik.

Festett, aranyozott iniciálé. Raynerius de Pisis: Pantheologia. Basel, (c. 1477)

Kánonkép. Albrecht Dürer fametszete, Nürnberg (1500)

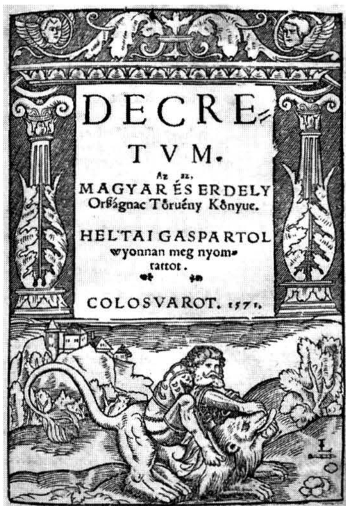
XVI–XVIII. SZÁZADI NYOMTATVÁNYOK

A *XVI. századi nyomtatványok* kb. 80%-a teológiai, vallási és filozófiai mű: bibliák, bibliamagyarázatok, egyházatyák és skolasztikus szerzők szövegkiadásai, breviáriumok, dekrétumgyűjtemények, egyháztörténeti és jogi munkák. A reformátusok és más vallási irányzatok elleni, polemikus irodalom éppúgy megtalálható, mint a reformátorok (Melanchton, Erasmus) írásai. Kisebb számban olvashatók az ókor vagy középkor történetét, földrajzát tárgyaló könyvek, a klasszikus szerzők, a korabeli humanisták munkái, a szépirodalmi, természettu-

Kánonkép. Missale Strigoniense. Velence (1518)

Verbőczi István: Magyar decretum. Kolozsvár (1571)

DECRE-
TVM.
Az az,
MAGYAR ÉS ERDELY
Orßágnac Töruény Könyue.
HELTAI GASPARTOL
wyonnan meg nyom-
tattot.
COLOSVAROT. 1571.

dományi művek. A *XVII.* és a *XVIII. századi nyomtatványok* összetétele nem változik, ezeknél is a teológiai és filozófiai munkák maradnak túlsúlyban. A XVIII. századi gimnáziumi állomány azonban gazdagabb történelmi, földrajzi, klasszika-filológiai jellegű kiadványokban, de szép számmal akadnak a kötetek között tankönyvek és szótárak is.

Gyűjteményünk szám szerint 112 *XV–XVII. századi magyarországi, erdélyi és magyar vonatkozású nyomtatvánnyal* büszkélkedik. A nyelvtudomány, az irodalom- és nyomdatörténet kutatói itt kapják kézhez Temesvári Pelbárt és Laskai Osvát az állandó ünnepekre, illetve a vasárnapokra írt beszédeit. Nyolc kolozsvári Heltai-nyomtatványunk van, köztük Werbőczi István magyar és latin nyelvű törvénykönyve az 1571–1572-es évekből. Ugyancsak a XVI. századi magyar reneszánsz könyvművészet nyomtatványai még Benczédi Székely István Krakkóban, 1559-ben megjelent *Chronicája,* valamint az *Ordinarium* és *Agendarius* című szertartáskönyvek, amelyeket 1580-ban és 1583-ban is kiadtak Nagyszombatban, Telegdi Miklós püspök nyomdájában. A XVII. századi magyar barokk könyvtermést Pázmány Péter, Káldi György, Illyés András, Illyés István, Landovics István, Otrokocsi Fóris Ferenc, Lisznyai K. Pál művei képviselik. Tíz XVI–XVII. századi unikumot őrzünk. Itt példaként említjük Cicero Heltainál nyomtatott családi leveleit (1581), egy latin–magyar nyelvű pálos szerzetesi szabályzat 1537. évi velencei példányát és egy Csíksomlyón, a ferences nyomdában, 1699-ben megjelent ferences regulát.

Művelődéstörténeti szempontból különös figyelmet érdemelnek még a csíksomlyói feren-

ces nyomdában 1676-tól a XIX. század végéig kiadott könyvek. A barátok nyomdájában főleg egyházi művek jelentek meg (énekeskönyvek, kalendáriumok, rendszabályok, prédikációk, imádságok), de nyomtattak kisebb terjedelmű történelmi, jogi, filozófiai munkákat is, valamint több latin és magyar nyelvű tankönyvet a somlyói és a vidék katolikus iskolái részére.

Kézirataink és nyomtatványaink nem csupán régiségük, tartalmuk vagy díszítésük révén tarthatnak számot a kutatók érdeklődésére, de egyedi sajátosságaik miatt is figyelemre méltóak: művészi és muzeális értékű kötésekbe foglalták őket, egykori tulajdonosi bejegyzései színes képet nyújtanak a kor társadalmi és szellemi légköréről, hűen tükrözik a könyvek vándorútját olvasótól olvasóig. A könyvtár legtöbb kötete megőrizte eredeti kötését. Ezeket gótikus, reneszánsz és barokk stílusban, vaknyomásos vagy aranyozási technikával díszítették és külföldi vagy erdélyi könyvkötő műhelyek termékei. A XV–XVIII. századi művészi kötéseink nemcsak a kéziratok, nyomtatványok épségének védelmére szolgálnak és egyben a kötetek ünnepélyességének, szépségének fokozásához járulnak hozzá, hanem a könyv történetére, tulajdonosaira, használóira, a használat helyére és idejére vonatkozó lényeges adatokat is hordoznak. Állományunkban található a legtöbb Csíksomlyón, a ferences kolostor könyvkötő műhelyében, a XVII–XIX. században készült és díszített művészi könyvkötés is. A műhely gyűjteményünkben fennmaradt díszítőszerszámai (görgetők, bélyegzők, filéták) rézből készültek a XVII–XVIII. században, s felbecsülhetetlen értékű ötvösmunkák.

Missale Romanum
Párizs (1515–1516)

XV. századi
erdélyi gótikus kötés

Nagy Imre: *Zsögöd pataka,* o. v.,
670x600 mm, 1975

Képzőművészeti gyűjtemény

A gyűjteményben 207 művésztől összesen 7823 alkotás található. A törzsanyag az alapításkor végzett gyűjtés során, illetve az intézményben kiállító művészektől vagy hagyatékörökösöktől adományként került a gyűjteménybe. Más része kezdetben önálló intézményi, később a hajdani művelődési bizottság által kiállításokról vagy minisztériumi irányítással vásárolt formában került a múzeum tulajdonába. Olyan darabokkal is rendelkezünk, amelyeket – a volt műkincstörvény „be nem tartása" okán – magánszemélyektől kobozott el a rendőrség.

Neves alkotók befejezett munkái:

- Benczédi Sándor: Utunkszéli portrék, kompozíciók (égetett agyag – 220 munka);
- Brassai Károly: tájképek, kompozíciók (vászon/olaj);
- Gy. Szabó Béla: tájképek (szén, pasztell);
- Nagy Imre: vázlatok, krokik, portrék, kompozíciók, metszetek, rézkarcok, tájképek (grafit, szén, tus, akvarell, tempera, olaj – 6544 munka);
- Nagy István: vázlatok, tanulmányrajzok, portrék, tájképek (szén, pasztell, karton/olaj, vászon/olaj – 20 munka);
- Rösler Károly: tájképek, kompozíciók (farostlemez/olaj);
- Sövér Elek: portrék, tájképek (szén, pasztell, farostlemez/olaj);
- Szervátiusz Jenő: portrék, kompozíciók (fa- és kőszobrok);
- Szopos Sándor: csendélet, tájkép, kompozíció, portré, akt (karton/olaj, préselt lemez/olaj, vászon/olaj);
- Thorma János: kompozíció (vászon/olaj);
- Varga Nándor Lajos: akt, kompozíció, portré (rézmetszet, tus, aquaforte);

Benczédi Sándor: *Önarckép,* terrakotta 95x100x110 mm, 1978

Nagy István: *Mindszenti udvar,* o. v., 365x445 mm, 1904 (?)

• Vass Albert: tájkép (vászon/olaj);
• Vetró Artúr: akt, kompozíció (szénrajz, terrakotta);
• Victor Vasarely: kompozíció (szeriográfia).

Vázlatok, valamint olyan alkotások, amelyek személyiséget, korszakot, eseményt dokumentálnak:

• Anonimus: Kossuth Lajos fiatalkori portréja (dagerrotípia);
• Incze Ferenc: Vámszer Géza portréja (farostlemez/olaj);
• Márton Ferenc: tájképek, frontrajzok, illusztrációk (szén, pasztell, ceruza - 195 munka);
• Sykó Miklós: Bem tábornok portréja (vászon/olaj);
• Szamosi Elek: Gecző János portréja (vászon/olaj).

Az önálló művészi értékhez jelentős dokumentumérték is társul:

• Anonimus: Mária megkoronázása - csíkszentdomokosi oltárkép, 1520 (?);

- Anonimus: Búsuló Krisztus (festett faszobor);
- Anonimus: Szent Mihály arkangyal (festett faszobor);
- Anonimus: Vir dolorum (festett faszobor);
- Anonimus: több tucat XVI–XVIII. századi festett ikon és faszobor.

Szopos Sándor: *Csendélet,* o. v., 500x650 mm, 1940

NAGY IMRE-GYŰJTEMÉNY

A teljes örökség két részre tagolható: életmű és tárgyi hagyaték. Ez utóbbinak a zsögödi emlékház hét helyisége ad otthont. Az a tárgyi környezet, amely a művész halálakor a házban volt, „érintetlenül" megvan, ez kiegészült a kolozsvári lakásából elhozott tárgyakkal. A környék egyik legteljesebb múzeumi kollekcióját szemlélheti meg a látogató: a nem dohányzó mester, méhészkedéskor füsteregetésre használt Naționale cigarettájától kezdve az utolsó, abbamaradt olajfestményig mindent megőrzött és megőriztünk. Folyóiratok, vásárolt és ajándékba kapott műalkotások, festő- és horgászfelszerelés, robogó, háztartási eszközök, fényképek, levelek, hanglemezek, sakk-készletek, méhkaptárak, és még sorolhatnánk a hosszú és igen tartalmas élet alatt felgyűlt, mindennapi használatú apróbb-nagyobb tárgyakat.

Nagy Imre: *Önarckép palettával,* o. v., 742x635 mm, 1956

Nagy Imre, csíkzsögödi festőművész életműve
Művészegyénisége alkalmanként vitatott, személyisége soha. Életművének ismerete közösségünk számára kifejezetten fontos: tudat- és létmeghatározó. Személyes önállóságát 54 évnyi munkássága során mindvégig megőrizte. Gazdaként és festőként egyaránt meghatározó egyéniség volt közössége számára. Helyet ka-

pott a romániai művészbesorolásban, anyaországi hivatalos értékelése is megtörtént, mégsem tartozott sehová. Budapesten és Kecskeméten tanult: kezdetben Stróbl Alajoshoz járt, de hamarosan műfajt váltott és Edvi Illés Aladár, Olgyay Viktor, majd Révész Imre tanítványaként vált festővé. A húszas évek közepétől a negyvenes évek végéig készült alkotásai ugyanazokat a stílusjegyeket, plasztikai jellemzőket viselik magukon, mint a kor- és tanulótársak alkotásai: Aba-Novák Vilmos, Korb Erzsébet, Patkó Károly, Szőnyi István. Nem csoda, hisz együtt, egy időben vagy ugyanott tanultak. Hozzájuk tartozott Varga Nándor Lajos és Vámszer Géza rajztanár is, ez utóbbi Nagy Imrével együtt néprajzkutató és múzeumalapító volt Csíkszeredában.

Korai alkotásait tekintve, a már említett kortársakkal együtt elsajátított ábrázolásmód a domináns, de művészetét sokféle irányzat befogadásával és követésével jellemezték. Festményein a német expresszionizmus hatását is felismerni véli a szakma, és valóban: kedvelte a németalföldi festőket, s külföldi tanulmányútjai során Brueghel alkotásaira figyelt igazán.

Nagy Imre zsögödi műterme

Mohy Sándor kolozsvári festőművész szerint: „*Nagy Imre luminista; munkáin a fény a főszereplő. (...) Neki mindegy milyen téma előtt áll: portré, akt vagy kompozíció – minden munkáján lüktet a fény, átitatódnak a rámenősen kiértékelt formák*".

Nagy Imre:
Tanulmány a Danaidákhoz
fametszet, é.n.

Ám Nagy Imre semmilyen irányzatnak sem vált tudatos követőjévé, s ennek ellenére a XX. század korszerű festője volt. Abodi Nagy Béla kolozsvári festőművész szerint: „*Nagy Imre igazát, korszerűségét nem lehet megtagadni. Népének, szülőföldjének hiteles nagy eposzát, hősköltеményét festette meg. (...) Életöröm, bánat, játékosság, vidámság és dráma, ifjúság és öregség megállás nélkül kergetőzik, váltakozik festészetének élő világában; a nagy és erős fények, árnyékok, színek és formák feszülő kontrasztja, mozgalmassága, merész téralakítása, kompozíciós építkezése a közlés igényének erejével, korszerű expresszív plasztikai nyelvvé teljesedett ki*".

Festésmódján többször változtatott. Műveit az idő folyamán egyre inkább könnyeddé alakította. Kezdetben pasztózus felületkezelésű olajtechnikában készítette kevés alakkal jelzett, illetve alak nélküli, madártávlatból komponált tájképeit, néhány aktját és portréját. Aztán a fametszet-előtanulmányok alapján festett életképek és tematikus kompozíciók következtek, majd az 50-es évek kényszerű cukor- és cementgyári, a szocreál követelményeit közelítő korszaka után készítette szabadfogalmazású, vegyes tematikájú kompozícióit.

Nagy Imre:
Alvó akt
papír, szén, 1972

Rajzait ceruza, tus és egyéb technikában készítette. Az akvarellt jegyzetnek nevezte, s akként is alkalmazta; portrékat és tájképeket, illetve életképszerű vagy pillanatrögzítésű, többsíkú kompozícióvázlatokat készített. Kompozí-

Nagy Imre: *Gondokban,* o. v., 975x805 mm, 1942

ciói végső formáját a vázlatok többszöri felhasználásával alakította ki, színeit pedig a naponta többször változó csíki fényhatásoknak megfelelően választotta meg.

Nagyméretű kompozícióit vászonra, furnírlemezre, többnyire olajban, néhányukat temperában festette. Kompozíciótémái általában elbeszélő jellegűek. Sok műve mintha környezetrajzzal kezdődne, nagyterű tájba illeszti majd mindig a témát: a falut, a falurészt, az alakokat. Nagyon fontos volt számára a fény és a tér. Tematikus kompozícióin az alakok méretezésével is hangsúlyoz – a kép alján, az előtérben csak fejek, a közép- és háttérben egyre kisebb alakok –, így fokozza a kerettáj mélységét, a képi térerőt.

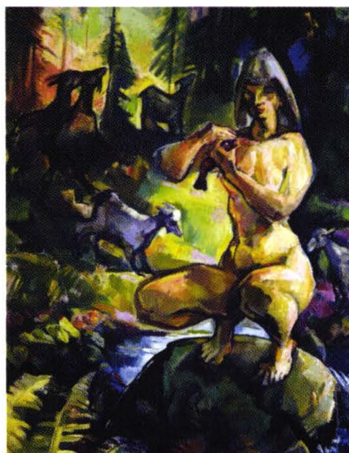
Az utókor figyelmét magára tudta irányítani, mert *közösségben gondolkodott.* Majdnem a teljes életművet három székelyföldi városra hagyta, az

Nagy Imre: *Lány napraforgóval* o. v., 710x620 mm, 1928

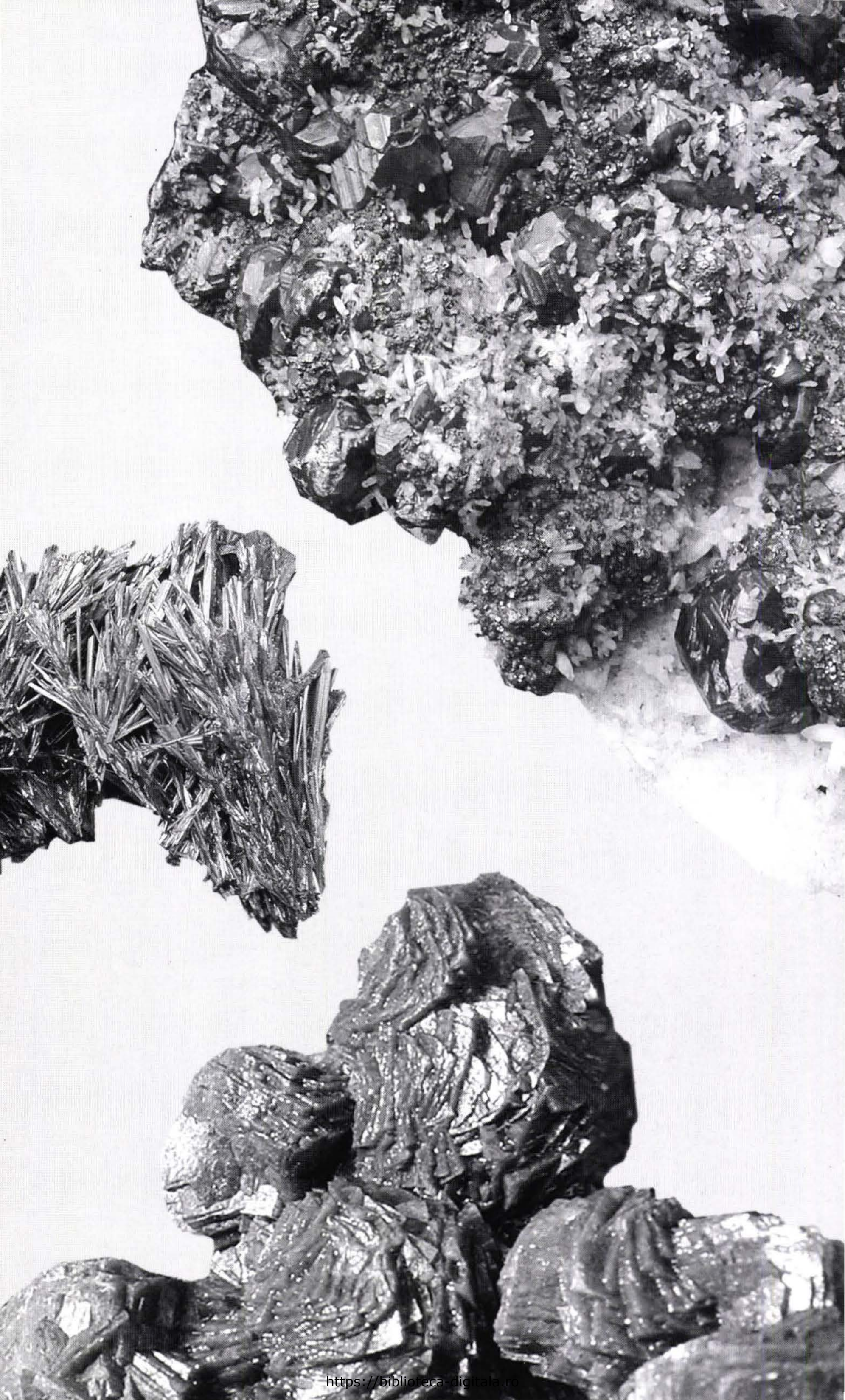
adomány időrendisége szerint: 1949-ben Sepsiszentgyörgynek (69 db – Székely Nemzeti Múzeum képtára); 1960-ban Marosvásárhelynek (130 db – Művészeti Múzeum); 1976-ban Csíkszeredának (6544 db – Csíki Székely Múzeum).

A következő múzeumok pedig – nem minden esetben a szerzőtől való – vásárlás útján jutottak műveihez: Petőfi Irodalmi Múzeum (35), Magyar Nemzeti Galéria (12), Kolozsvári Művészeti Múzeum (8), Nagyszebeni Bruckenthal Múzeum, Bukaresti Művészeti Múzeum és a Londoni Királyi Képtár (4–4). Összesen 6810 alkotása található közgyűjteményekben, és a teljes életmű, mely – a legkisebb vázlattól a legnagyobb kompozícióig – mindent tartalmaz, meghalad(hat)ja a 9000-et. A Nagy Imre-életmű összefoglaló értékelése még nem készült el, munkatársunk jelenleg dolgozik a nagy monográfián.

Nagy Imre: *Pisztrángos*
o. v., 1966

Nagy Imre: *Pihen a család*
o. v., 470x625 mm, 1930

Természet-tudományi gyűjtemény

A Csíki Székely Múzeum 4900 leltári tárgyat meghaladó természettudományi gyűjteményének java része 1971–1988 között került intézményünkbe. Az 1989-es fordulat után a gyűjtemény gyarapítása megállt, részben szakemberhiány, részben a szűkös pénzügyi források miatt. A gyűjtemény legjelentősebb része egyelőre raktáron van, a kiállított anyag a medence állat- és madárvilágát szemlélteti.

Ásványok és kőzetek. A mintegy 1400 darabot számláló ásvány, kőzet és ősmaradvány zömét 1972–1988 között gyűjtötték helyi geológusok. A gyűjtemény többnyire a Csíki-medence és Erdély legreprezentatívabb ásvány- és kőzetfajtáit tükrözi, de őrzünk Németország, Csehország és Kína különböző ásványfajtáiból is.

Csupán példaként említünk meg néhány ásványkategóriát: terméselemek (higany, kén); szulfidok és szulfósók (galenit, cinnabarit, pirit, kalkopirit); halogenidek (kősó, fluorit); oxidok és hidroxidok (kvarc, ametiszt, opál); karbonátok (kalcit, rodokrozit, dolomit); szulfátok (gipsz, barit); szilikátok (muszkovit, szodalit, nefelin).

A gyűjtemény zömét a kőzetfajták alkotják. A mélységi kőzetek közül megemlítjük a gránitot, mely a felszínen csak kisebb foltokban jelentkezik, Csíkszenttamás keleti határában fordul elő, vöröses színű, valamint a szienitet, mely átmeneti kőzet, a Gyergyói-medencében, a Keleti-Kárpátok belső oldalán fekvő Piricskehegyen található.

Az andezit a vulkanikus kitörési kőzetek legjelentősebbike. A Hargita-hegyvonulatot jellemzi. Európának a leghatalmasabb és legszebb andezites vulkánsora, mely Vatra-Dorneitől egészen Málnásfürdőig tart. Az andezit-

Sziderit (Lövéte, Hargita megye)

Ametiszt (Nagybánya, Máramaros megye)

Aragonit (Korond, Hargita megye)

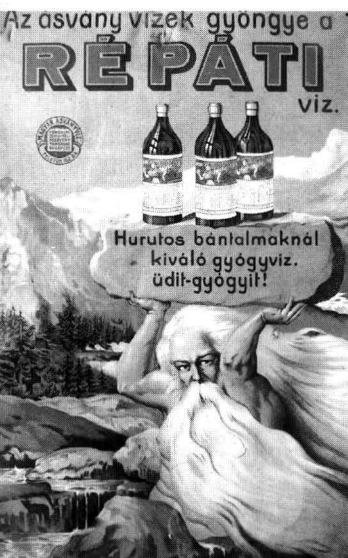
Mészkő (Borszék, Hargita megye)

fajták közül a legfontosabb a Hargita-vonulat középtáji amfibolos andezit, a piroxénes andezit, mely nagyobb tömegekben található és a bazaltszerű andezit, üveges törésű andezitfajta. Ez utóbbi a legfontosabb átmeneti elem a bazaltok felé. Borvizes helyeken az andezitet, a vulkáni utóhatásként kiömlő széndioxid és kénhidrogén gázok, valamint maguk a szénsavas vizek is megbontják, amelyből különböző utólagos módosulatok keletkeznek: kaolinos, kvarcitos, timsóköves és kloritos. A Hargita gerincét mindkét oldalon az egykori vulkanikus működés során kidobott, illetve annak lerakódásából keletkezett mindenféle méretű törmelék kíséri. A finomszemcsés kőzetet, rendszerint 2 mm alatti, megszilárdult, különböző összetételű kőzettöredéket tufának nevezzük.

Az átalakult (metamorf) kőzetek közül a különböző típusú palákat, gneiszet és a márványt említhetjük. Ennek legszebb fehér előfordulása Gyergyószárhegy község templomdombja alatt van. Az üledékes kőzetek közül a legfontosabbak a konglomerát, breccsa, agyag, homokkő, gipsz, különböző típusú mészkövek és a tőzeg. A gyűjtemény kisebb részét képezik az ősmaradványok: Pecten, Ostrea, Belemnites, Amonites, Sigillaria, Numulites fajták.

Ásványvíz. A több mint másfél ezer tárgyat tartalmazó anyag magában foglalja a régi ásványvízpalackozó üzemek reklámcímkéit, valamint az ásványvíz tárolására szolgáló üvegek, korsók különböző típusait, üvegmosó berendezéseket.

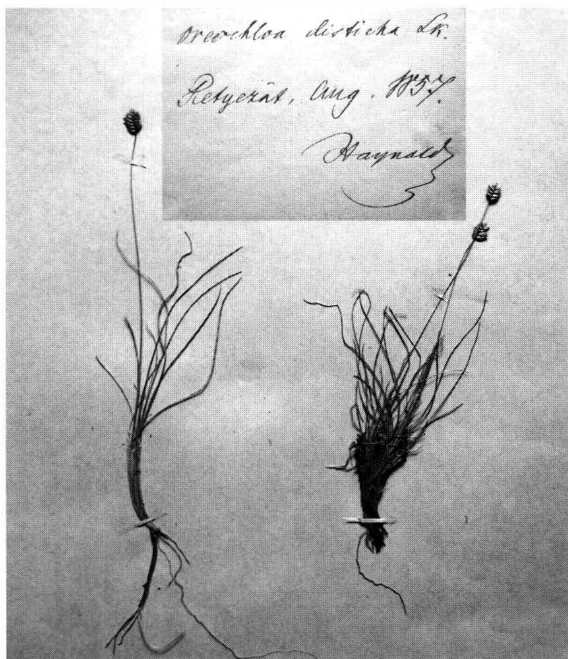
Növénygyűjtemény (Herbárium). Értékes szárított gyógynövényeket tartalmaz, a legkorábbi 1835-ből való. Kiemeljük Haynald L. 1857–62-ben készített a Csíki-, Hagymás-, Kelemen-havasok és Kolozsvár vidékéről származó növénygyűjte-

ményét; a helyi Római Katolikus Főgimnázium 1935–1937 között összeállított herbáriumát; a Richter Lajos által készített Flora Hungarica c. növénygyűjteményt (1880–87), valamint a Marosvásárhelyi Gyógyszerészeti Intézet herbáriumát.

Madarak és állatok. A környék élővilágát szemléltető kiállítás rendszertani szempont szerint mutatja be a nappali ragadozókat: gatyásölyv, karvaly, szirti sas; az éjszakai ragadozókat: erdei fülesbagoly, kuvik; a mezei állatokat: császármadár, mezei nyúl, fogoly; az erdei állatokat: siketfajd, fenyőszajkó, zöld küllő, farkas, róka; a vízi madarakat: böjti réce, örvös bukó, vidra. Külön említésre méltó a mezei állatok közül a fekete gólya, az erdei állatok közül pedig a hiúz. A megyei Halász és Vadász Társulat által letétbe helyezett kitűnő állapotban megőrzött szarvasagancsok is igen látványosak.

A Haynald-herbárium egyik lapja

Csíki székely népviselet.
Haáz Rezső rajza, 1930

49 NÉPRAJZI GYŰJTEMÉNY

Néprajzi gyűjteményünk létrehozását ugyancsak az 1930-ban, Csíksomlyón megrendezett népművészeti kiállítás jelentette. A Csíki Székely Múzeum megalapításának gondolata nem véletlenszerűen ötlött fel a kezdeményezőkben. Az első világháború után, a megváltozott történelmi körülmények ráébresztették az erdélyi értelmiséget magyar népi kultúránk megmentésének fontosságára. Erdély-szerte hagyományápoló, értékmegőrző tevékenység indult meg. Csíkban ez a folyamat a húszas-harmincas évek tájékán érlelődött meg. E kiállítás gyűjteményét előbb Domokos Pál Péter, majd távozása után, Vámszer Géza gondozta. A háborús időkben sok tárgynak nyoma veszett. A múzeum régi leltárkönyvében 259 néprajzi tárgy volt, amelyek többsége eltűnt. A múzeumi kollekció későbbi gyarapítója Kovács Dénes igazgató volt, majd János Pál igazgatónak volt nagy szerepe a néprajzi anyag fejlesztésében. Munkássága idején nyerte el a gyűjtemény és a szabadtéri részleg mai arculatát. Farkas Irén, valamint a múzeum munkatársai (Kósa Szánthó Vilma, Szőcs János, Kristó Tibor) gyűjtései, felvásárlásai nyomán tovább bővült az anyag. A következő évtizedekben az egyre szűkösebb anyagi források miatt a felvásárlások csökkentek, de a gyűjteménygyarapítás nem szűnt meg.

NÉPRAJZI TÁRGYGYŰJTEMÉNYEK

A Csíki Székely Múzeum néprajzi részlegének tárgyanyaga a népi életmód csaknem minden területét felöleli. Készítésük idejét tekintve, legnagyobb részük a múlt század végére és e század első évtizedeire datálható. Néprajzi szempontból tehát a népművészet kifejlett, virágzó

Faedények: fali sótartó, puskaporos hordócska (XIX. század vége)

szakaszában és egyben utolsó periódusában készültek: díszítményükben és technikájukban a régi hagyományos stílust őrizték. Megtalálhatók benne a népi életmód, a lakásbelső jellegzetes darabjai, a mezőgazdasági fa- és fémeszközök, az állattartás és pásztorkodás, a tejfeldolgozás eszközei-tárgyai, háztartási és használati tárgyak, a népi mesterségek eszközei és produktumai, a népi kerámiatárgyak, a népi házi textilipar eszköztára. Kiskollekciót alkotnak a csont- és szarutárgyak, a kisszámú üveg- és porcelántárgyak, valamint sajátos stílusú „népi" órák. Ez utóbbiak iparművészeti fogantatású darabok, és a népi háztartáshoz tartoznak, így jelenlétük indokolt. Ide sorolható a festett, hímes tojások kollekciója, melyek a húsvéti ünnepkör kellékei. Van még egy kis polgári bútorkollekciónk, de nem hiányoznak a népi hangszerek sem a gyűjteményből: gardony, népi készítésű hegedű, klarinét, trombita. A textilgyűjteményt a lakásbelső-textíliák és a viselet alkotja, összesen 3336 darabot foglal magában. A gyűjtés korai időszakára főként a tárgykollekciók beszerzése volt jellemző: többnyire a változatok begyűjtésére fektettek hangsúlyt, így a rokolyák, mellények, székely harisnyák változatait gyűjtötték, a teljes rend viselet igen kis arányú.

Kéregsótartó (XIX. század)

FAGYŰJTEMÉNY

A fából készült eszköz- és tárgykészlet gazdagsága (1462 db) arról tanúskodik, hogy a fát a népélet minden területén alkalmazták. Sokféle tárgy, eszköz készült belőle, egyszerűek vagy díszes faragásúak, aszerint, hogy mi céllal készültek, milyen szerepet kaptak a társadalmi életben. Díszítés került a kapukra (státusszimbó-

Fali sótartó (XX. század eleje)

lum), a fejfákra, az út menti keresztekre, az adományozásra vagy ünnepi alkalmakra készült tárgyakra, bútorokra, a szerelmi jegyajándékokra, a szokások tárgyi kellékeire. A „hímes" vagy „írott" guzsalyok, orsók, mosósulykok, vászonfeszítők, rendeltetése elsősorban szerelmi jegyajándék volt. A hozományos láda is emiatt válik díszítetté, mert a paraszti világban az új asszony szimbólumává lett.

Fakéregből készültek a korai faedények, kosarak, sziták, méhkasok. A gyűjteményünkben található kéregsótartók, kéregsziták készítéséhez a nyír és a nyár világos kérgét használták fel, amelyet bekarcolással, geometrikus mintával díszítettek. Az egy darabból való tárgyak vájt technikával készültek, amit Csíkban „ásottnak" mondanak. A fa természetes alakját használták fel, a „fölös" részeket vagy a belső részeket távolítva el. Ácsolással készültek a lakásbelső első bútorai is: a kelengyés ládák, „karok", szuszékok, melyeket hornyolóval bekarcolt, geometrikus ornamentikával díszítettek.

A XVIII. században a paraszti lakásbelsőben megjelenik a festett bútor. Virágkora a XIX. századra tehető. A csíki bútorkészítés központjai: Csíkszentdomokos, Csíkszenttamás, Csíkjenőfalva, Csíkdánfalva, Fitód, Csatószeg, Menaság. A festett bútorok jellemzője a kultikus, Mária-színnek is mondott kék alapszín. A virágos, reneszánsz ornamentika elrendezése sajátos jegyeket ad e bútornak. Gyűjteményünk többsége felcsíki festett bútor és néhány vásári termék: hozományos ládák, székek, almáriumok, tálasok, padok, padládák, kendőszegek, sótartók, kanáltartók, tékák, asztalok.

A szerelmi jegyajándékként adott tárgyakon gyakori az ékfaragás. A csíki guzsalyok, vá-

Almárium (XIX. század)

szonfeszítők, sulykok, orsónehezékek túlsúlyban mértani motívumok hordozói. A virágmotívumok később jelentkeznek: a XIX. századi szerelmi szimbolika jellemzői a tulipán, a majoránna és a szív. Gyűjteményünk nagyobb számú díszes vászonfeszítőt, cifra sulykot, kevesebb cifra guzsalyt és orsót foglal magában.

A pásztorbotokat fehérmogyorófából készítették, ornamentikájuk szintén ékfaragású, mértani motívumokban gazdag.

NÉPI KERÁMIA

Igen jelentős és gazdag kollekciója a múzeumnak, 1710 használati és díszedénnyel, valamint 810 db csempével. A régi kerámiagyűjteményt madarasi, dánfalvi, valamint más erdélyi népi kerámiaközpontokból származó bokályok, használati edények alkotják. Az újabb darabjaink a csíki Arta népművészeti szövetkezet sorozatai, valamint az árcsói fazekasvásáron kiállító mesterek legsikerültebb munkái.

Madarasi holdas katáros fazék (XIX. század)

A bokály inkább Erdélyben, különösen a Székelyföldön ismert elnevezés. Eredetileg az ónmázas edényt jelentette, erről került át az ólommázas népi kerámiára. Sajátos körte formájú, díszes asztali ivóedény, nevezték kancsónak, korsónak is. A népi eredetű bokályok általában fehér alapú, polikrom színezésű ólommázas edények, amely a fajansz, illetve a drága porcelán illúzióját keltette. A csíki fazekasok nem készítettek bokályt, mert az itteni agyag nem volt megfelelő minőségű. Gyűjteményünk régi, karcolt díszű kézdivásárhelyi, vízfolyásos, „ökörhúgyos” székelyzsombori és szolokmai, barcaújfalusi, tordai, besztercei, valamint néhány zöld mázas (készítésük helye még tisztázatlan) bokályból áll.

A csíki tájegységen belül nem működött fazekascéh. A fazekasságot a falvakban, a háziipar keretében dolgozó parasztmesterek művelték, kiegészítő tevékenységként. Csíki fazekasközpontok: Czibrefalva (XVII. sz.), Csíkvárdotfalva (XVIII. sz.), Csíkmadaras (XVII–XVIII. sz.), Csíkdánfalva (XVIII–XIX. sz.), Csíkcsatószeg (XVIII–XIX. sz.), Kászonban Impérfalva (XIX. sz.). Gyűjteményünkben leggazdagabb a csíkmadarasi és csíkdánfalvi emlékanyag. Mindkettőre jellemző a hagyományos formák (a XVIII–XIX. századi agyagedénytípus) megtartása. A csíki népi agyagedény szegényes díszítésű. A madarasi fekete kerámia geometrikus motívumokat alkalmaz (ún. fésűs díszítést, pontot, vonalat és „kandargót" - hullámvonal, rovátkolást). A zöld mázas kerámiát általában nem, vagy csak ritkán díszítették, kevés mintával: spriccolás, rovátkák, életfa.

Legkorábbi madarasi kerámiánk a szenttamási római katolikus templom toronygombja (a történelmi kollekcióba tartozik), feltételezhetően az 1728-as keltezésű habán mintájú zöld mázas tányér is itt készülhetett.

A csíkdánfalvi kerámiára a vörös szín jellemző, amelyet korán felválthatott a sárga mázas technika. A XIX. század végi díszítés mértanias, stilizált: fésűs dísz, a vízfolyás vagy kandargó, az életfamotívum, holdas minta. A XX. században motívumváltás történt: sajátos pöttyözéssel kialakított virág-, valamint levélmotívumok ötvözése a régi vonalmintákkal. Legrégebbi tárgyunk egy 1869-es évszámot viselő kétfülű, kiöntőcsöves ecetesfazék, sárga mázú, alatta fehérfölddel festett életfa.

Háromszéki habán ihletésű csempe (XVIII–XIX. század)

Madarasi és dánfalvi fazekasmunkák (XIX. század)

FÉMTÁRGYAK

Viszonylag kisebb kollekció (357 tárgy), a kovácsmesterség jellemző szerszámaival: ekevasak, csoroszlyák, béklyók, mezőgazdasági eszközök, lakatok, zárak, üstök, háromlábak, gyertyatartók, lámpások, vasalók, mozsarak, rézcsengők, kolompok.

Csíkban, Madaras határában a XVI–XVIII. században fejedelmi tulajdonban levő vashámor működött. Ugyancsak említésre méltó a csíkszentkirályi, valamint a kozmási kovácsmesterség. A falusi kovácsok a vasat rúdvasként feltehetően innen vásárolták, továbbá a torockói, később a szentkeresztbányai, vajdahunyadi hámoroktól. Kisebbméretű mezőgazdasági eszközöket, hétköznapi használatú tárgyakat készítettek, vasalásokat és patkolást végeztek. A XVIII. századi kovácsok java része szabad székely, sőt lófő is volt, a későbbi századokban a kovácsmesterséget nagyobb arányban űzik a vándor, majd letelepedő cigány kovácsmesterek.

TEXTILGYŰJTEMÉNY

A múzeumi textilgyűjtemény (3400 darab) két nagy csoportba osztható: a népviseleti darabokra és a lakásbelső textíliáira. A gyűjtemény magyar és román, zömében a két világháború közti viseletdarabokat foglal magában.

Csíki székely viselet

A viselet szimbólumhordozó jelleggel bír, használati szerepén túlmenően, mindenkor jelezte viselőjének nemzeti, társadalmi (rendi), sőt fele-

kezeti hovatartozását, valamint életkorát; tükrözője volt az ünnepeknek és szokásoknak, az örömnek és a gyásznak, nem utolsósorban az időjárásnak. Napjainkra a megkülönböztető jegyek deszemantizálódtak, díszítményekké szelídültek. A mára általánossá vált viselet a közrendi viseletből alakult ki, amit az asszonyok készítettek háziszőttesből.

A férfiviselet általános jegyeiben nem különbözik más székely tájegységek viseletétől. A helyi jelleget a harisnya díszítése hordozza, a rendi-vagyoni tagolódást szimbolizáló zsinórozás kialakulásában a katonáskodás is szerepet játszott.

A férfiviselet lábra feszülő fehér posztónadrágból (székely harisnya), kender vagy len alapanygú ingből, fekete posztólajbiból (régebb fehér báránybőr melles), csizmából állt. Felöltőnek posztózekét viseltek, ami lehet hosszú vagy rövid. Télen fekete báránybőr kucsmát, nyáron fekete kalapot viseltek. A fekete szín a polgáriasodással, ennek hatásaként került be a népviseletbe körülbelül a XX. század elején. A női viselet változatosabb és színesebb a férfiakénál. Ennek is meghatározója volt a társadalmi-vagyoni rétegződés. A XVIII. század utolsó felére alakult ki és napjainkig módosult.

A székely női viselet részei: fehér csipkés ing, rokolya (szoknya), alatta fehér vászon alsószoknya, mellény, kötény vagy előruha. Felöltőként télen posztózekét, báránybőr kozsókot, később kurtit, szövetujjast viseltek. A lábukon csizmát, majd gombos magas szárú cipőt hordtak. A lányok hajadonfőtt jártak, fejükön pártát (pántlika), hajadonságuk jelét viselték. Nagy hidegben hárászkendővel fedték fejüket. Az asszonyok kontyot, fejrevalóként előbb főkötőt (csepeszt), később csak kendőt viseltek

Viseletbe öltöztetett babák Csíkszentdomokos

Viseletbe öltöztetett babák Csíkdánfalva

asszonyságuk szimbólumaként. Vidékünkön a csíkos rokolyaszőttes az elterjedt, Felcsíkon és Gyergyóban keskenyebb, Alcsíkon és Kászonban szélesebb csíkozású a rokolya. Életkor szerint is különbözik ez, a fiatal lányok és menyecskék piros-fekete csíkos, a középkorú asszonyok, barna-fekete, az idős asszonyok kék-fekete vagy teljesen egyszínű fekete rokolyát viseltek. Böjtben félgyászt, piros-kék-zöld-fekete csíkozású szoknyát hordtak.

A mellények alapanyaga régen a rokolyával azonos, de apróbb csíkozású volt. Később a népviseletbe is bekerül a bársony, a selyem, a gyöngy, a klott. A kötények is hasonló változáson mentek át. Ma fehér gyolcsvászon vagy fekete klott (selyem) az elterjedt, amit lerakással, csipkebetéttel vagy szélén csipkével díszítenek. Alcsík egyes falvaiban a mellényt és a kötényt töltött hímmel, apró virágos csokrokkal hímezték. A régebbi alsóneműk, ingek kender- vagy lenvászonból készültek, szabástípusuk a középkorra nyúlik vissza.

A főkötő, csepesz az asszony státus szimbóluma, viselőjét ezzel együtt temették el. Ezért viszonylag kevés darab őrződött meg. Anyaga fekete klott vagy selyem, amit elöl többsoros keményített csipke szegélyezett, az áll alatt széles fekete selyemszalaggal.

A felöltők, az éghajlati körülményeknek megfelelően, általában vastagok. Díszítésük paszománnyal, zsinórozással történt.

Csángó viselet

Csángó öltözetgyűjteményünk a Tatros folyó felső folyásának vidékén, a Gyimes-völgyében élő magyar etnikumú népcsoport viselete. Kö-

zépkori kelet-európai viselet változata. E kollekció is elsősorban viseletdarabokra épül.

A férfiviselet: télen fehér posztóharisnyából, kiengedett, combközépig érő ingből, amit derékon bőrövvel (díszűvel) szorítottak le, báránybőr mellesből, hosszú posztózekéből állt. A csángó mellesek gazdag és színes hímzésűek, amit helybéli szűcsök, parasztmesterek készítettek. A lábat régebben bocskor, később bakancs fedte, a fejrevaló a kucsma vagy fekete pörgekalap.

A nyári viseletben a nadrág fehér háziszőttes vászonból készült. Felöltőnek báránybőr kozsókot és hosszú posztózekét hordtak.

A nők viselete: fehér, nyakban ráncolt fodros ujjú hímzett ing, csipkés alsószoknya, színes szőtt öv, „katrinca" (lepelszoknya), amit bernyóccal szorítanak a derékra. Felsőtestükön elöl hasított, ugyancsak hímzett fehér báránybőr mellényt viselnek. Lábbeliként régebb bocskort hordtak, amibe posztó „csórikát" (kapca) tekertek és pórázkötővel rögzítettek. Télen felöltőnek hosszú posztózekét viseltek.

A női ingek szabása régi, reneszánsz típusú: nyakban ráncolt, mellévarrt ujjú, könyökön felül ráncolt, széles gallérú, csipkés. A férfiing téglalap-szabású, nyakban elöl hasított, lefelé kiszélesedő, kieresztős, combközépig érő. Ezt hímezték ki a hangsúlyos helyeken: nyakban, elökén, az ujjak szegésénél; a női darabokon: a nyakpánton, a ráncok összeszedésénél, a könyök fölött és a ráncok élén. A hímzés a legrégebbi varrástípusba tartozik, az ún. fonáján való varrás csak a viseletdarabokon jelentkezik.

A katrinca szálas gyapjúból szőtt, alapja fekete, piros-zöld felvető, a szélét piros, zöld, sárga, vékony csíkkal („báta") szegik. A derekat le-

Viseletbe öltöztetett babák Gyimesközéplok

szorító, szőtt „bernyócok” és a szélesebb övek változatosak, rendszerint a két végén is különböznek. Téli felöltők a hosszú posztózeke, melyek a régies szabástípust megőrizték. Az asszonyok fejükön csepeszt viseltek, ami a székely főkötőnél egyszerűbb szabású volt, és mintás klottból készült, egyrétegű csipkével szegetten. Gyűjteményünkben ilyen darabok is helyet kapnak.

Kézi szállításra a gyapjúszőttes, megványolt posztó átalvetőt vagy a félvállas tarisznyát használták, amit vékonyabb anyagból is készítettek. Ornamentikájuk általában a csíkozás, a táblás, sokszor többszínű fonallal.

Román viselet

A román viselet a Csík vidékén élő románság, különösképp Lóvész és Marosfő, továbbá Vasláb, Várhegy, Salamás viseletét tükrözi. Gyűjteményünkben 211 román öltözetdarab található, ezek között teljes rend nagyon szép menyasszonyi és vőlegényi ruha. Viseletük a régi kelet-európai viselethez igazodik, főbb jegyeiben a moldvai román viseletekkel mutat hasonlóságot. Szintén háziszőttesből készült. Rendkívül színes és gazdag díszítésű.

A román férfiviselet elemei: posztó- vagy vászonnadrág, hosszú, kiengedős ing, amit derékban bőröv (díszű) vagy szőttes, varrott öv szorít le. Mellényként kivarratos mellesbundát, felöltőnek hosszú posztózekét vagy báránybőr bundát, fejrevalóként kucsmát, nyáron rövid peremű pörgekalapot viseltek. Lábukon régebben bocskort, bakancsot, nyáron félcipőt hordtak.

A román női viselet: régi típusú fehér vászon, nyakban ráncolt ing, katrinca vagy fota (lepelszoknya), alsószoknya. Derékban szőtt szí-

nes öv, majd bernyóc szorítja testhez a fotát. Lábbeli régen a bocskor, majd a cipő és a félcipő lett. Felöltőjük a melles bunda, télen hosszú bunda vagy posztózeke.

A női ingeket vállfőben és elejükön két vagy három hasábban is fonáján való varrással gazdagon hímezték. A régi ingek színezése mértéktartóbb, egy színnel, általában feketével varrták, nagyon szép geometrikus mintájúak, akárcsak a csángó ingeké. Újabban kiszínesedtek, más technikával hímzettek. A férfiingek díszítése a nyakpánton, az előkén, az ujjak szegélyénél található.

A lepelszoknya szintén gyapjúszőttes, fekete alapú, a moldvai katrincákhoz hasonlóan szélességében selyem- vagy fémszálas felszedett csíkokat szőnek, szélét szélesebb piros és vékony sárga „bátával" zárják. A bernyócok és övek szintén sajátos technikával, változatos mintával készülnek. Mellényként gazdagon kivarrt rövidbundát viselnek. Felöltőnek posztóból készült hosszú zekét, báránybőr kozsókot vagy bundát hordtak. Gyűjteményünkben nagyon szép, szász hatásokat mutató menyasszonyi bundákat őrzünk, feltehetően szászrégeni szűcsök munkái.

Lakásbelső-textíliák

Legértékesebb darabjaink közé a székely festékesek gyűjteménye tartozik (75 darab).

A székely szőnyeg, festékes vagy burjános, sajátos háziipari termék. A XVII–XVIII. században már színes volt, szövése jellegzetes, az ún. kilimszövés. Két fajtája ismeretes, az egybekötött és a lyuggatott kilim. Dísztextíliaként alkalmazták, ünnepi alkalmakkor, a tisztaszo-

bában falikárpitként, ágytakaróként, asztal- és ládaterítőként, utazáskor szekérre. Féltett és értékes darabja volt az asszonyi hozománynak, pereskedtek érte, ára vetekedett a földével. Mintakincse népművészetünk legrégebbi rétegéhez tartozik, mértanias, stilizált. A gyapjúfonal színezése növényi festékekkel történt, sajátos „receptek" alapján. A régi darabok uralkodó színe a rozsdabarna alap (hagymahéj), sárga (szúlfű, szúrfű), a kék (posztóbors) valószínű indigó és a fehér (a gyapjú természetes színe). Ritkán negyedik szín is társul hozzá: a zöld (nyírfalevél, dióburok). A növényi festés helyét a XIX. század végétől átveszi a kereskedelemből vásárolt, bolti festék. Ekkor a festé-

Régi stílusú csíki vízfolyásos festékes (XIX. század)

Új stílusú csíki festékes (XIX. század)

kes kiszínesedik. A XX. század első feléből származó szőnyegek megőrzik ugyan régi motívumvilágukat, színükben azonban megváltoznak: megjelenik a bordó, az élénkpiros, a krómzöld, a lila (tintaceruza) és a narancsvörös.

A gyapjú felhasználása a népéletben szélesebb körű, ebből készültek a viselet téli darabjai, a lakásbelső más textilneműi, a tulajdonképpeni takarók, csergék, pokrócok, amit aztán megványoltak. Gyűjteményünkben ezek is megtalálhatók.

Vidékünkön a kender és a len termesztése, rostjainak feldolgozása évszázadokon át jelentős szereppel bírt. Feldolgozása kézi megmunkáláson alapult a népi háziipar keretében. Ebből készültek a viselet vékonyabb darabjai, az asztali és ágybeli ruhák, lepedők, párnahuzatok, törülközőkendők, rúdilepedők, takaróruhák, asztalterítők, abroszok. Kenderszálból a köznapiak, lenből az ünnepiek, később elegyesen gyapottal. Mindezek a darabok képezték a női hozományt, a „dos"-t vagy perefernumot. Az egyszerű kétnyüstösök két fajtáját szőtték, a vászonszövést és a kettős egyest. Ezzel készült a mindennapi vászonneműk, gyolcsok sokasága. A felszedettes textíliák Csíkban már a XVII. században előfordulnak. A többnyüstösök, a cifra hímesek közül a három- és négynyüstösök Csíkban is elterjedtek. A régi okiratok Csíkban inkább sávos (sávolyos) és fejtős felszedetteseket emlegetnek.

A lakásbelső-textíliák díszítése a szövés mellett varrással is történt. A varrás, a hímzés különböző technikái közül a szálszámolásos módszer, s ennek velejárója, a geometrikus mintakincs volt közismert. Gazdag keresztszemes mintakollekcióval rendelkezünk.

A szabadrajzú hímzések közül az ún. úrihímzést említjük, ami kevésbé terjedt el a nép körében, és valószínű a XIX–XX. században honosodott meg néhány falu egyes női öltözékdarabjain. Magunkénak tudhatunk egy szép horgoltcsipke mintakollekciót.

SZABADTÉRI GYŰJTEMÉNY

A székely faházakat és kapukat bemutató gyűjtemény a múzeum anyagának sajátos részét képezi. Sajátossága abból adódik, hogy sem raktárakban tárolható múzeumi tárgyként, sem gazdával, funkcióval rendelkező műemlékként nem kezelhető, ezért megtartása, karbantartása a műkincseknél vagy műemlékeknél is nagyobb gondot okoz.

A népi épített örökség értékére már a múlt század végén kezdtek felfigyelni a néprajzkutatók. Már ekkor rájöttek arra, hogy a falusi házak és székely kapuk olyan építési módokat, technikákat, szerkezeti és formai sajátossägo-

Parasztházak (XVIII–XIX. század)

kat őriznek, amelyek az építészetből már kivesztek vagy éppen kiveszőben vannak, mivel a falusi ember hagyományosat, hagyományosan már nem épít. Ennek oka többek közt az volt, hogy a városok iparosodása egyre inkább kezdte éreztetni hatását a falvakban is, megjelentek az új építőanyagok, és mindinkább teret hódított a falvakban a városiast, a polgárit utánzó házak groteszk, falusi változata. Az elhagyott, gondozatlan öreg házak pedig egyre inkább a szegénység és a nyomor jelképévé kezdtek válni a falusi ember szemében.

Ezért próbálták meg a néprajzkutatók már a múlt század végétől kezdődően rajzon, fényképen és leírva megmenteni a tiszta, puritán, hagyományos építési formákat, ami hasznos tevékenységnek bizonyult, de nem a tárgy, hanem csak az emlékének megőrzésére irányult. Annak érdekében, hogy ne csak papíron, hanem a valóságban is fennmaradhassanak, 1955-től kezdődően a jellegzetesebb népi épületeket műemlékekké nyilvánították.

Székely kapuk (XIX. század)

A hatvanas évektől azonban már nyilvánvalóvá vált, hogy ez sem a legmegfelelőbb módszer, hiszen a műemlékké nyilváníthatóság keretei közé nem illő számos népi épített örökség még mindig tömegesen vész el. Felmerült annak szükségessége, hogy ha a régi falu építészeti és formai emlékét a helyszínen megőrizni nem lehet, akkor múzeumok keretében kell erre megteremteni a lehetőséget. Így lett a népi építészeti örökség megmentéséért folytatott útkeresés következő szakasza a múzeumba való begyűjtés.

Már első székhelyén, a volt Zakariás Manó-féle ház udvarán, az 1960-as évek végén, székely „portát" rendeztek be egy csíkszentgyörgyi lakóházból, egy csíkjenőfalvi székely kapuból, pletykapaddal és kerítéssel. Az 1970-es években, miután a múzeum megkapta a Mikóvárat székhelynek és a mögötte lévő mintegy 2 hektáros területet, egy nagyobb méretű, a megye népi építészeti emlékeit bemutató szabadtéri részleg kialakítására kínálkozott jó le-

hetőség. 1972-ben kért és kapott engedélyt a múzeum az akkori megyei hatóságok építészeti igazgatóságától egy „skanzen típusú néprajzi park" létrehozására. 1978-ig a ma létező szinte teljes állományt begyűjtötte a múzeum, a már meglévő csíkszentgyörgyi ház, valamint az időközben megvásárolt gabonás és a csíkjenőfalvi kapu mellé még öt házat (berendezés nélkül), tizenöt székely kaput.

Ekkor újra megtorpant a népi építészetet mentő akció, ugyanis világossá vált, hogy a kutatás, helyreállítás, karbantartás, bemutatás egymagában nem elég. A környezetükből kiszakított, funkciójukat vesztett házak, kapuk felsorakoztatása megfosztja azokat értelmüktől. Ezért határozta el intézményünk, hogy átszervezi és élővé teszi a szabadtéri részleget. Tervek, elgondolások, számítások több változatát őrzi ma is a múzeumi levéltár. Végül azonban a lelkesen, gondosan és céltudatosan elindított tevékenység abbamaradt, és ugyancsak leállt a bővítés és karbantartás folyamata is. Ugyanakkor az a nézet is kezdett meghonosodni, miszerint célszerűbb a népi építészet saját, eredeti környezetében való megóvása.

Néhány évvel ezelőtt a Csíki Műemlékvédő Egyesület és a helyi önkormányzat újra megpróbálta előrelendíteni a jobb sorsra érdemes virtuális tájmúzeumunk ügyét: pályázatot hirdettek egy vártérrendezési terv elkészítésére, melynek keretében külön feladatot jelentett egy élő, funkcionális szabadtéri részleg koncepciójának kidolgozása. A nyertes pályázó ötletgazdag, ám grandiózusnak tűnő tervének kivitelezésére azóta sem sikerült anyagi forrást találni.

Jelenleg a szabadtéri néprajzi gyűjteményünk a következő objektumokból áll: 6+1 (Gyi-

mesközéplok) ház, 16 székely kapu, 2 gabonás, 1 fedeleskút.

Székely kapu

Székely kapu: a „székely ember fába vésett oklevele”. Fő tartószerkezete általában cserefából vagy tölgyfából készült. Elemeit csapolással, zsilipezéssel illesztették össze. A három kapuláb a kis- és a nagykaput fogja közre, fent pedig átkötőként homlokgerenda/szemöldökfa kapcsolja össze, melyeket hónaljkötés erősít meg. A zsindelyfedésű tetőszerkezet alá időnként galambbúgot (-dúcot) illesztettek, amely kihangsúlyozza a kapu esztétikumát. A nagykapu magassága legalább négy méter, hogy a megrakott szénásszekér is elférjen alatta. A kiskapu magassága két méter körüli, külön szerkezete van: szemöldökfa, hónaljkötés, kaputükör.

A régebbi kapukat geometrikus, stilizált motívumokkal díszítették, később a növénydíszek, a virágmotívumok kerültek túlsúlyba. Gyakori díszítőelem a szimbolikus jelentéssel bíró nap és hold. A szemöldökfa többnyire feliratos: ide vésték az építés idejét, a gazda és felesége nevét. Olykor rövid üzenetet, versikét is olvashatunk rajta.

A kiállított kapuk leírása:

- Fedeles, kötött kapu, Csíkjenőfalva, 1813-ból, a következő felirattal: „TÁGAS A JÓSZÍVÜNEK, SZOROS A ROSSZLELKŰNEK";
- Kötött kiskapu, Parajd, 1901-ből;
- Fedeles, kötött kapu, Kászonimpér, felirat és évszám nélkül;
- Fedeles kiskapu, Kászonaltíz, évszám és felirat nélkül;
- Fedeles, kötött kapu, Gyergyókilyénfalva, 1917-ből, „DICSÉRTESSÉK A JÉZUS KRISZTUS" felirattal a kiskapu felett;
- Fedeles kiskapu, Csíkrákos, felirat és évszám nélkül;
- Fedeles kötött kapu, Csíkszentmárton, 1847-ből, felirata: „ÚR ISTEN SEGÉLY MEG KIMENETELEMBEN VEZÉRELY ÉS ÁLGY MEG BEJÖVETELEMBEN";
- Fedeles kötött kapu, Homoródalmás, 1823-ból felirat nélkül;
- Fedeles kötött kapu, Csíkpálfalva, 1864-ből, a következő szöveggel: „EZEN KAPUT KÉSZÍTETTE FERENCZ LAJOS ÉDES APJÁVAL ÉS BIRO ANNA ÉDES ANYJÁVAL ÁPRILIS 28 DIKÁN 1864 EN";
- Fedeles kötött kapu, Csíkszentmárton, 1829-ből, a következő versikével: „HA JÓ SZIVED S NEVED E KAPUN BEJÖHETZ DE ÁLNOKUL ÉLVÉN FEL S ALÁ ELMEHETZ";

• Fedeles kötött kapu, Fitód, 1939-ben javították, felirata: „DICSÉRTESSÉK AZ ÚR JÉZUS";

• Fedeles kötött kapu, Csíkszentgyörgy, 1851-ből, szövege: „E KAPU ÁLLITTATOT AZ 1851 ÉVI NOVEMBER 3-ÁN FEJÉR ISTVÁN ÉS NÖJE CZIKÓ BORBÁLA ÁLTOLOK";

• Fedeles, kötött kapu, Zetelaka, felirat és évszám nélkül, (XX. sz. eleje);

• Fedeles, kötött kapu, Csíkborzsova, 1846-ból, felirata: „KOVÁTS ISTVÁN EZEN KAPUT ÉPITETEM ANNO 1846 DIE 24 APR. HOGY HORGYAM ALATA MIT AD AZ ÚR ÁLDÁST ÉLETEM HIV PÁRJÁVAL BALÁZS ANNÁVAL HÁZOMNÁL ADHASAK ALAMISNÁT, SZÁLÁST. HA JÓ SZIVED VAGYON IDE BÁTRAN JÖHETSZ, ROSZ SZIVED VAGYON ALÁ S FEL ELMEHETSZ";

• Fedeles kötött kapu, Zetelaka, 1888-ból, olvashatatlan felirattal;

• Fedeles kötött kapu maradványa Csíkrákosról.

Parasztházak

A házak fala gömbölyű vagy faragott gerendából (boronából) készült, a sarkaknál gerezdezéssel illesztették össze. A módosabb gazdák kőből alapfalat építettek, mások ködarabokat helyeztek alapként a döngölt talajra. A pinceásás nem volt elterjedt, gyakran csupán egy kis veremszerű gödröt készítettek az élelmiszer-tartalék tárolása céljából. A szoba gerendás mennyezetű, a jobb módúaknál a gerendák díszesen ki voltak faragva. Ezekre a gerendákra vésték az építtető gazda nevét, feleségének leánykori nevét és az építési évet. A szoba magassága általában 10–12 fa átmérőjének meg-

felelően kb. 2,5 m. A ház fedele nagyon magas, sokszor a ház magasságának 2,5–3-szorosa. Csíkban sátortetőnek nevezik, szakirodalomban pedig formáját tekintve kontytető, szerkezetileg pedig üres fedélszerkezetű. A fedelet legtöbb esetben hornyolt zsindely borította, de sok volt a dupla, csúsztatott sorú lécekkel fedett tető is. Ezt egyes csíki falvakban (pl. Csíkdelnén) „dránicának" nevezik.

A kiállított épületek:

- Parasztház, Csíkszengyörgy, 1848-ból, gerendájának szövege: „ÉPÍTTETTE FEJÉR ISTVÁN ÉDES ANYJÁVAL AZ 1848 ADIK ÉVBEN ÁPRIL: 18 IKÁN;
- Parasztház, Csíkszentsimon, 1847-ből, feliratos gerendával: „EZT A HÁZOT ÉPITETE PELI SIMO 1847 be MAGA SZOLGÁLOTYÁbol;
- Parasztház, Csíkkozmás, 1856-ból, felirata: „INRI, CSINÁLTA BOGA ISTVÁN NÖJÉVEL BOGA ROZÁLIÁVAL 1856 IK ÉVBEN MÁJUS 21 KÉN ISTEN SEGEDELMÉBÖ";
- Parasztház, Kászonaltíz, felirat nélkül;
- Parasztház, Korond, felirat nélkül;
- Parasztház, Gyergyóalfalu, felirat nélkül.

A műtárgyvédelem (konzerválás, restaurálás) a múzeumi tevékenység egyik fontos ága.

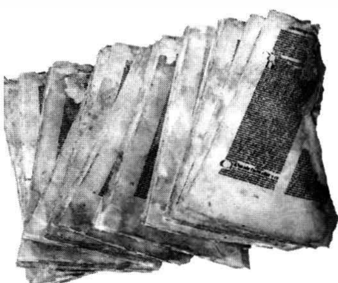
Restauráláson a művek történeti és esztétikai megőrzését célzó műveleteket értjük, amelyek célja, hogy a lehető legkisebb beavatkozással kulturális értékeink hitelességét megőrizzük, megtartva az utókor számára. A restaurátor - az etikai kérdéseket is taglaló - Velencei Chartában megfogalmazottak alapján többek közt: károsító hatásokat szüntet meg, a tárgy állapotát stabilizálja, ragaszkodik a műtárgy eredeti jellegének megtartására, elkerüli a hamisítást, követi a visszafordíthatóság (reverzibilitás) elvét. A múzeumi restaurátornak ismernie kell a műtárgy anyagának összetételét, sajátosságait, a múzeumi gyűjteményben betöltött szerepét, funkcióját. Múzeumunkban a következő alapanyagú tárgyak restaurálása folyik: papír, bőr, fém, kerámia, csont.

A PAPÍR- ÉS KÖNYVRESTAURÁLÁS

A papír- és könyvrestaurálás 1985 után kezdődött, amikor a híres csíksomlyói ferences kolostor refektóriumának falában értékes, de tönkrement könyvleletre bukkantak. A feltárt ősnyomtatványok konzerválása, restaurálása azóta folyamatos. Az alábbiakban két munkát ismertetünk.

Nicolaes de Lyra: Postilla super totam Bibliam. Nürnberg. Anton Köberger. 1481

Az ősnyomtatvány fatáblás, gótikus, vaknyomásos díszítésű. A gerincmezőben nagy és kis rozetta látható, a kötésen rézből készült sarok- és középveretek. A könyvtestet kézi merítésű rongy-

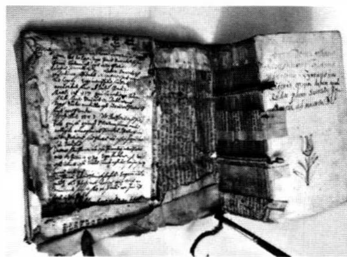
papírból készült ívek alkotják, amelyeket négy darab dupla bordára varrtak fel. A könyvlapok gótikus betűnyomásúak, rubrikált, monokróm iniciálékkal. A kiadvány több mint negyven évig be volt befalazva. Az itt kialakult kedvezőtlen körülmény, különösen a relatív magas páratartalom, a falból és földből szivárgó nedvesség alkalmas feltételeket teremtett a penészgombák és baktériumok elszaporodásához. Így a jó minőségű papír cellulóza lebomlott és a bőrkötés kollagénrostja tönkrement. A penészminta levétele után a következő konzerválási műveleteket végeztük: fertőtlenítés, PH-érték mérése, oldódó tinták és festékek rögzítése és semlegesítése, száraz és nedves tisztítás, végül a könyvtest megerősítése japán fátyollal. A bőr tisztítása után előtűnt az addig nem ismert, a könyv címére utaló aranyozott gótikus felirat.

E könyv teljes restaurálása nem ajánlott a hiányzó papírfelület nagy terjedelme miatt (jelentős kiegészítő japánpapír szükségeltetik!). Ennek ellenére, az elvégzett konzerválási műveletekkel – a szakma által „menthetetlennek" nyilvánított – egyik legértékesebb ősnyomtatványunkat mentettük meg.

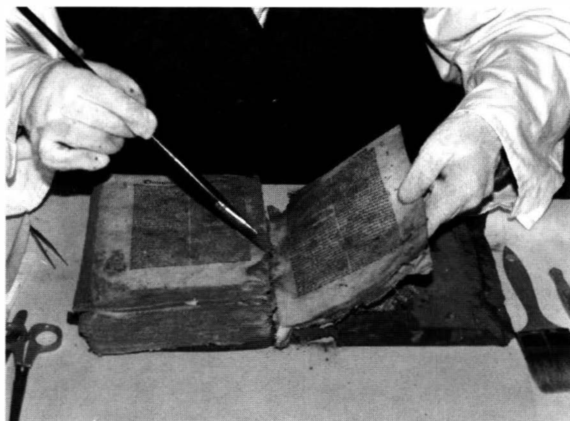
Nedves tisztítás

Hieronymus Cardanus: De subtilitate (XVI. sz.)

A könyvkötők bevett gyakorlata volt, hogy az elavult, fölöslegessé vált kódexeket, okleveleket, nyomtatványokat másodlagosan felhasználták és könyvtáblának alakították ki. A restaurátor munkájának fontos mozzanata, amikor a könyvtábla szétáztatása közben értékes kéziratokra, nyomtatványokra bukkan (amelyek sokszor unikumok is lehetnek). Ezáltal jelentős információkat nyújt a muzeológus számára.

A könyvtábla XVI. század eleji zenei pergamenkódex lapjával borított. A könyv – a korhoz hűen – kézi merítésű papírból készült, sajnos hiányzik a címlapja. A ragasztott előzéken 1634-es datálású vasgallusz tintával írt bejegyzés látható. Szintén bejegyzéses a könyv röplapja is. Az első és hátsó táblát XVII. század eleji kéziratokból és Károli Gáspár Vizsolyi Bibliájának (1590) egy lapjából kasírozták össze. A könyvet két darab hasított bőrbordára fűzték fel. Bordaközi kasírozásra, valamint oromszegő alapnak kódex- és nyomtatványtöredékeket használtak. E fontos információk megszerzése után a kiáztatott kéziratokat restau-

Fertőtlenítés ecseteléssel

ráltuk: az anyagvizsgálati eredményeket követően megtörtént a száraz és a nedves tisztítás, a savtalanítás és a semlegesítés. A kötés datálását elősegítő iratokat semleges PH-értékű palliumba helyeztük. A könyv megfelelő minőségű kartonból új táblát kapott, a zenei kódexlap eredeti pergamen-kiegészítéssel bővült.

A CSÍKSZENTMÁRTONI KORA BRONZKORI CSONTVÁZ RESTAURÁLÁSA

1998-ban egy emésztőgödör ásása közben, a felszíntől 120 cm mélységben bukkant elő a zsugorított, mellékletes temetkezés. Ekkor sérültek meg a vázt fedő kőlapok és feltehetően a koponya is. A csontok túlnyomó része szivacsos, porlékony állapotban volt. A nedves és mechanikus tisztítási módszer váltogatásával sikerült a csontokról a rárakodott idegen anyagokat eltávolítani, majd egy speciális oldat felhasználásával konzerválni a leletanyagot. A

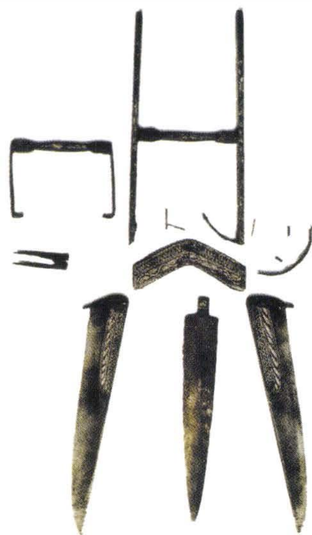
Kora bronzkori csontváz konzerválás, restaurálás után

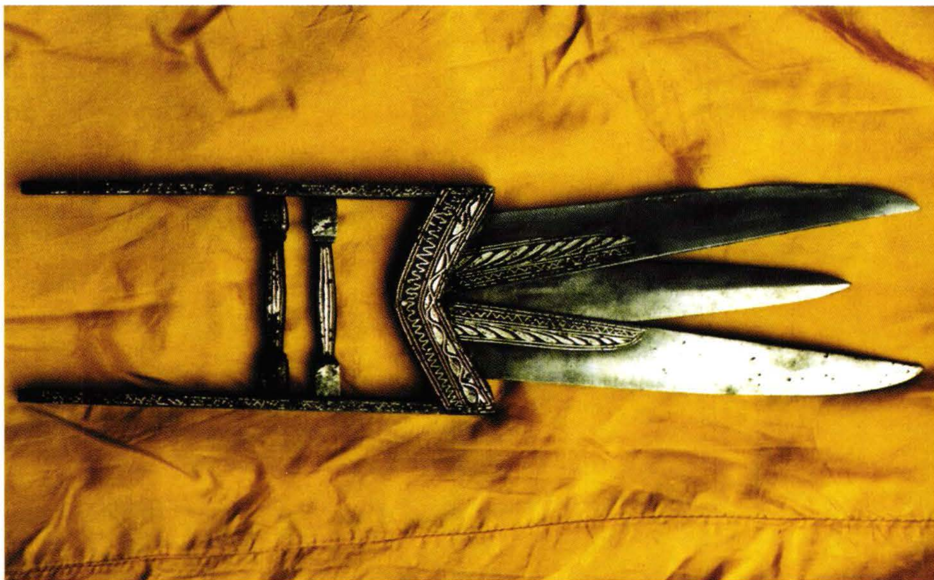

restaurálás harmadik fázisában a csontok ragasztására, a váz kiegészítésére került sor. A ragasztóanyag minősége mellett fontos szempont volt a színezés is: hasonló legyen a csontok színéhez, ám mégis legyen megkülönböztethető a pótolt rész. A restaurálási folyamat végső mozzanata a csontváz antropológiai rendben való összeállítása volt.

FÉMRESTAURÁLÁS

Az 1980-as évek végéig a Csíki Székely Múzeum gyűjteményének tárgyain főleg tisztítási és konzerválási feladatokat végeztek. A múzeumon kívül már voltak olyan törekvések amelyeket a restaurálás, műtárgyvédelem előzményének tekinthetünk: általában mesteremberek vagy a tárgyak ügyes kezű tulajdonosai végezték, több-kevesebb sikerrel. Múzeumunkban a korszerű restaurálási tevékenység 1988-ban, hivatásos restaurátorokkal indult el. A fegyverek

Ollós katár, elemeire szedett állapotban és restaurálás után

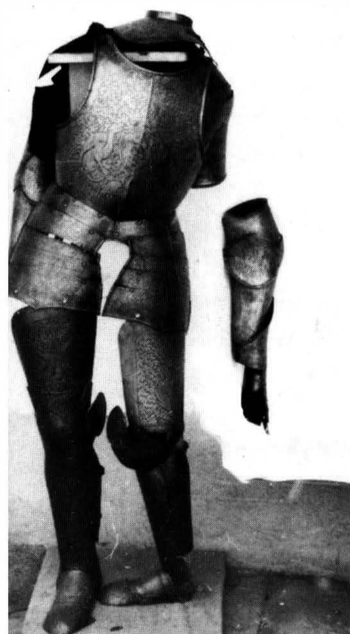
és különböző fémtárgyak mellett az utóbbi években elkezdődött a schwarzwaldi (paraszt) faliórák restaurálása is.

Ollós katár a XVIII. századból

A katár indiai döfőtőr. A két keresztrudat megragadva, az oldallapok a csuklóra és az alkarra simulnak, ami a lehető legerősebb döfést eredményezi. Néha még a sodronypáncél átdöfésére is alkalmas volt. Az ollós katár összezárva olyan, mint egy közönséges katár, azzal a különbséggel, hogy amikor a markolatrudakat összeszorítják, a két oldalpenge szétnyílik, hogy kivédje vagy lefogja az ellenfél kardjának pengéjét. Ugyanakkor összecsukott állapotban is lehet döfni vele.

Ez a darab kovácsolt, ezüsttel tausírozott. Nyugalmi állapotban egy acélrugó tartja össze. A korrodált felületet vastag parafinréteg borította. Tisztítása igényes feladat volt, amit csak szétszerelve lehetett elvégezni. Darabjairól a parafinréteget többszöri vízben való kifőzéssel sikerült eltávolítani. A zsírtalanított felületről a korróziós réteget elektrokémiai (mozgó elektródák) és mechanikai módszerekkel távolítottuk el. A darabok felületi passziválása és összeszerelése után a fegyver egy végső tisztítást-kezelést kapott.

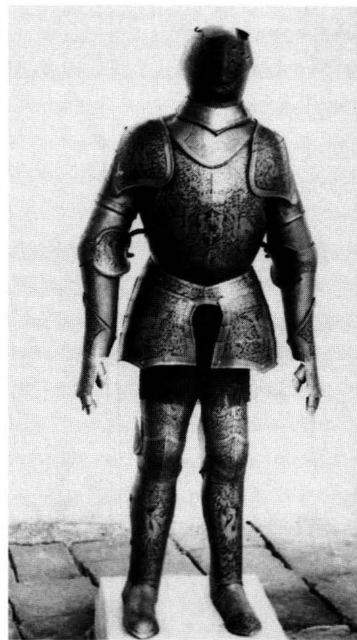
Vértezet, restaurálás előtt

Vértezet restaurálása

1894-ben a velencei Bizzaldini Classio mester által készített másolat, egy fegyverterem díszítése céljából készült. Anyaga acélos vaslemez. Zárt, sima sisak, felcsapható vizirrel, gallérral, váll- és felsőkardvérttel, amely a pillangós kö-

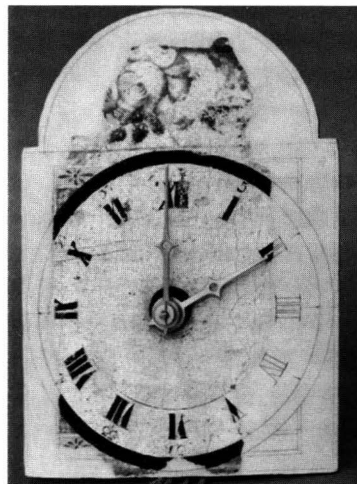
nyökvérttel az alsó kardvértben folytatódik és vaskesztyűben ér véget. Zárt hát- és mellvért, a deréknál a csatakötény, következik a felső és alsó lábszárvért, melyet pillangós térdvért kapcsol össze, majd saru zárja. Nagyrészt lemezekből, úgynevezett rákozott részekből áll. Felülete maratással díszített. A vértezet nagyon megrongálódott állapotban került a múzeumba. Korábban már többször javították, többnyire improvizáltak, az állványzata használhatatlan volt. Az elemeire bontott vértezetet darabonként kellett egyengetni, újradomborítani, a hiányzó részeket rekonstruálni, a felületeket patinázni és passziválni. Ezután következett az összeszerelés és a fennmaradó apróbb hibák retusálása, majd az állványzat elkészítése. A restaurált vértezet egy utólagos fegyverolajjal való áttörlést követően kiállíthatóvá vált.

A restaurált vértezet

NÉPRAJZI ÉS RÉGÉSZETI TÁRGYAK RESTAURÁLÁSA

A műhely a nyolcvanas évek közepétől működik, első feladata, a korábbi ásatások leletanyagának restaurálása volt: bronz és vas sarkantyúk, fibulák, kerámiából készült római kori gyümölcsöstál, bronzkori gabonatároló edény. A kilencvenes években tevékenységünk hangsúlyosan a néprajz irányába tolódott el, 1995-ben megrendeztük a Néprajzi vastárgyak restaurálása című kiállítást. Az utóbbi években végzett fontosabb munkák közül kiemelnénk a gyergyószentmiklósi múzeum tulajdonában levő kovácsműhely vastárgyainak tisztítását, polgári kályhacsempék, valamint a fentebb említett sírlelet restaurálását.

A Csíki Székely Múzeum munkatársai

Történelmi részleg

1. Muckenhaupt Erzsébet, művelődéstörténész-muzeográfus
2. Szőcs János, nyugalmazott történész-muzeográfus
3. Gyarmati Zsolt, történész-muzeográfus (igazgató)

Régészeti részleg

4. Darvas Lóránt, régész-muzeográfus
5. Botár István, régész-muzeográfus
6. Tóth Boglárka, régész-muzeográfus
7. Magyari Éva, konzervátor

Néprajzi részleg

8. Farkas Irén, néprajzos-muzeográfus
9. Kökössy Rozália, építésztechnikus-muzeográfus
10. László Magdolna, konzervátor

Képzőművészeti részleg

11. Szabó András, designer-muzeográfus
12. Turcza László, konzervátor
13. Román Jolán, teremőr

Természettudományi részleg

14. Kelemen Sándor, geológus-muzeográfus

Fényképtár
15. Nagy Gyöngyvér, fotós

Restaurátor részleg
16. Benedek Éva, okleveles papírrestaurátor
17. Nagy István, fémrestaurátor
18. Kovács Levente, kerámiarestaurátor

Könyvelőség–titkárság
19. Kovács Anna, nyugalmazott főkönyvelő
20. Borbé Mária Éva, pénztáros

Karbantartás, felügyelet, portaszolgálat
21. Borbé József, karbantartó
22. Nagy Ferenc, karbantartó
23. Imecs Ferenc, asztalos
24. Máthé Edit, teremőr
25. Benő Éva Mária, teremőr
26. Magyari Borbála, teremőr
27. Rucuj Ildikó, teremőr
28. Balló Anna Mária, teremőr
29. Gergely Sándor, kapus
30. János Mihály, kapus
31. Péter Attila, kapus
32. Karácsony Dénes, kapus